

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ І. Я. ГОРБАЧЕВСЬКОГО
МІНІСТЕРСТВА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

Федонюк Лариса Ярославівна

На правах рукопису

УДК: 378.147:069:378.6:61(477.84)

Магістерська робота

**ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
СТУДЕНТІВ ТНМУ ЗАСОБАМИ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ**

спеціальність 223 «Медсестринство»

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук, доцент
доцент кафедри психіатрії, наркології
та медичної психології
Тернопільського національного
медичного університету
імені І. Я. Горбачевського МОЗ України
Пастрик Т.В.

Тернопіль – 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ.....	10
1.1 Музейна педагогіка в закладах освіти, засади її діяльності та інновацій	10
1.2 Музей як освітній простір та просвітницький ресурс у закладах вищої освіти України.....	16
РОЗДІЛ 2. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	26
2.1 Концепція дослідження.....	26
2.2 Організація дослідження.....	28
РОЗДІЛ 3. СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК НАВЧАЛЬНИХ МУЗЕЇВ	
ТНМУ.....	29
3.1 Музей кафедри анатомії людини.....	29
3.2 Музей кафедри патологічної анатомії з секційним курсом і судової медицини	32
3.3 Навчально-біологічний музей імені І. І. Яременка	34
РОЗДІЛ 4. ВИКОРИСТАННЯ ОСВІТНИХ РЕСУРСІВ ІСТОРИЧНИХ МУЗЕЇВ ТНМУ	40
4.1 Музей історії Тернопільського державного медичного університету імені і. Я. Горбачевського.....	41
4.2 Історичний музей-садиба академіка І. Я. Горбачевського	49
4.3 Музей члена-кореспондента НАМН України, заслуженого діяча науки і техніки України, доктора медичних наук, професора Ковальчука Леоніда Якимовича.....	51
РОЗДІЛ 5. АНАЛІЗ ТА ОБГОВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	54з
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ТНМУ

Тернопільський національний медичний
університет імені І. Я. Горбачевського

ВСТУП

Актуальність теми. Музеї є феноменом вітчизняної культури та освіти. Сьогодні в освітніх закладах України функціонує майже 4 тисячі музеїв, що є чисельною групою музейної спадщини нашої країни [1]. Це музеї різних профілів: історичні, краєзнавчі, біологічні, анатомічні, етнографічні, літературні, історії освіти тощо.

На сьогоднішній день музей можна вважати не лише культурним, або мистецьким закладом: виконуючи традиційні демонстраційні функції експонування, він одночасно є освітнім осередком навчання, науковим, духовним і розвивальним середовищем для молоді, центром організації навчання та дозвілля [2, 3]. Музей – це важливий освітній центр, в якому предмети перебувають у розпорядженні відвідувачів музею [4]. Зберігаючи та демонструючи природні об'єкти повсякденного життя, музеї дають змогу зрозуміти закони науки, заохочуючи відвідувачів пізнавати світ і краще розуміти себе [5, 6]. Впливаючи на емоційне поле людини та формуючи емоційне ставлення особистості до експонатів, музей, як освітня система, повному представляє роль науки та розкриває її значення в сучасному суспільстві, формуючи у відвідувачів розуміння світу в цілому.

На сьогоднішній день однією з ефективних і інноваційних освітніх технологій, яка безпосередньо пов'язана з ефективною організацією навчального процесу та її застосуванням у вищих навчальних закладах, є музейна педагогіка [7, 8, 9].

Музейна педагогіка – це міждисциплінарна сфера, яка ґрунтується на освітніх теоріях і методології, опирається на основи психології, антропології, історії та музеєзнавства для створення ефективного освітнього досвіду в музейному контексті [10, 11, 12, 13]. Метою музейної педагогіки є створення динамічного та інтерактивного навчального середовища, яке дозволяє відвідувачам досліджувати та осмислювати об'єкти, що демонструються. Це

досягається за допомогою ряду методів, таких як інтерактивні виставки, мультимедійні ресурси, екскурсії, майстер-класи та інші освітні програми [14].

Поширення наукової освіти, особливо фундаментальної, в музеях потребує більших зусиль і нових підходів з боку вищих навчальних закладів [15, 16]. Зрештою, недостатньо змінити таблички та вивіски - нові освітні ідеї мають бути підкріплені науково обґрунтованим педагогічним супроводом.

Певні країни західного світу та Європи вже мають деякий досвід використання різноманітних технологій навчання та методів організації освітнього процесу у музеях різного спрямування, особливо – у так званих «наукових центрах» - музеях науки та технологій [17, 18]. В Україні тільки починають виникати наукові центри, переважно незалежні приватні інституції, і тільки починається переосмислення ролі та місії музеїв у суспільстві. Тому цей процес потребує певної підтримки з боку суспільства та участі науковців і педагогів з метою розвитку та збагачення нових напрямів музейної педагогіки. Можна стверджувати, що роль музеїв цього типу в освітньому процесі значно зростає й стає сучасною тенденцією розвитку музейної педагогіки.

Мета – вивчити історію становлення музеїв ТНМУ, проаналізувати сучасну діяльність та виявити тенденції розвитку освітньо-педагогічної, наукової та просвітницької діяльності історичних і навчальних музеїв університету, а також висвітлити багатогранність музейної спадщини закладу вищої освіти.

Завдання дослідження:

1. Здійснити бібліографічний аналіз досліджуваної проблеми.
2. Дослідити становлення і розвиток музеїв Тернопільського національного медичного університету ім. І. Я. Горбачевського.
3. Провести аналіз сучасної діяльності та перспектив розвитку історичних і навчальних музеїв Тернопільського національного медичного університету ім. І. Я. Горбачевського.

4. Визначити та проаналізувати взаємодію викладача та аудиторії при вивченні експозицій історичних і навчальних музеїв засобами музейної педагогіки.

Об'єкт дослідження – музейна справа навчальних і історичних музеїв ТНМУ.

Предмет дослідження – історія, теорія і практика педагогічно-просвітницької діяльності музеїв ТНМУ та сучасний стан їх розвитку.

Під час проведення дослідження було комплексно та окремо використано наступні *методи дослідження*, як системний аналіз, порівняльний аналіз, ретроспективний аналіз, узагальнення, аналіз документальних джерел, біографічний метод, прогностичний метод, аналітико-синтетичний метод обробки матеріалів дослідження. Комплекс взаємопов'язаних методів дослідження використовувався з метою обґрунтування сутності базових понять дослідження, для виявлення передумов становлення і розвитку музейної педагогіки в Україні у ХІХ – ХХІ століттях, для виявлення особливостей в освітньо-педагогічній, науковій і просвітницькій діяльності вітчизняних музеїв, для вивчення здобутків українських освітян, педагогів, істориків, мистецтвознавців та їх внеску у розвиток музейної педагогіки та музеєзнавства, для виявлення сучасних, конструктивних і прогресивних ідей досвіду з педагогічної та просвітницької діяльності музеїв України.

Наукова новизна. Автор вперше проаналізувала сучасний стан музейної спадщини ТНМУ, цілісно дослідила становлення і розвиток освітньо-педагогічної, наукової та просвітницької діяльності навчальних і наукових музеїв ТНМУ, використавши документальні джерела, встановила місце музейної педагогіки у вирішенні актуальних завдань освітнього процесу закладу вищої освіти.

Автор вперше провела системний та порівняльний аналіз міждисциплінарних напрямів сучасної музеології та педагогіки та визначила методи музейної педагогіки, які вирішуватимуть проблеми залучення молодого покоління до інтелектуальної практики та досліджень способами та засобами

музейних виставок із використанням сучасних інформаційних технологій. Автором обґрунтовано положення про музей як про громадську інституцію збереження, пізнання та дослідження спадщини освітнього закладу, підтверджено навчально-наукову спрямованість музейної справи ТНМУ, обґрунтовано теоретичні засади формування музейної педагогіки як однієї із субдисциплін педагогічної науки.

Практичне значення одержаних результатів. Проведені дослідження допоможуть вирішити актуальні завдання музейної педагогіки, створивши у відвідувачів музею освітні можливості, що в майбутньому сприятимуть заохоченню учнів і студентів до вивчення природних об'єктів та їх взаємозв'язків. Автором запропонована тематика презентацій музейних експозицій, дискусійні платформи, онлайн-екскурсії, що сприяють розширенню можливостей в організації освітньо-педагогічної, наукової та просвітницької діяльності як історичних, так і навчальних музеїв ТНМУ.

Проведена дослідницька робота встановила основні принципи взаємодії викладача та аудиторії при проведенні практичних занять у навчальних музеях, дала можливість донести до аудиторії історію та традиції навчального закладу впродовж багаторічного його функціонування, розкрити долі та справи випускників ТНМУ, показати досягнення вчених і їх творчий шлях, виокремити наукову роботу та суспільну діяльність студентів, а також викликати гордість за свій навчальний заклад. Автор проаналізувала роль навчальних і історичних музеїв ТНМУ у розвитку та формуванні стратегії розвитку університету, що сприятиме розвитку та підвищенню навчального, науково-дослідницького та інформаційно-аналітичного рівня знань студентів.

Апробація результатів роботи. Результати досліджень, що включені до магістерської роботи, оприлюднені на Всеукраїнській конференції з міжнародною участю «Еколого-біологічна освіта в концепції “Єдине здоров'я”» (м. Тернопіль, 27–29 квітня 2022 року) та міжнародному симпозіумі «BUR Symposium-2021» (м. Упсала, Швеція, 19–20 жовтня 2021 року).

Публікації. За матеріалами магістерської роботи опубліковано 9 наукових

праць, зокрема, 2 статті – у наукометричній базі Scopus, 5 статей опубліковано у фахових наукових виданнях України та 2 тез.

1. Fedoniuk L., Yarema O., Burgess-Pinto E., Saturdayska H., Yastremska S. Sustainable development principles in health promotion and medical education // Book of Abstracts “BUP Symposium-2021” – Uppsala, Sweden (19-20 October). – 2021. – P. 49.

2. Fedoniuk L. Ya., Yastremska S. O., Yarema O. M., Rekun T. O. The educational museums of I. Horbachevsky Ternopil National Medical University and their role in the educational process of future nursing specialists // Медична освіта. – 2021. – № 3. – С. 134-141.

3. Федонюк Л. Я., Ястремська С. О., Ярема О. М., Герасимюк І. Є., Боднар Я. Я. Навчальні музеї Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського МОЗ України та їх роль у процесі навчання і виховання майбутніх спеціалістів медсестринства // Вісник медичних і біологічних досліджень. – 2021. – №4(10). – С. 34-41.

4. Федонюк Л. Я., Пастрик Т. В. Музей як освітній простір та просвітницький ресурс у закладах вищої медсестринської освіти // Медсестринство. – 2021. – №4. – С. 16.

5. Федонюк Л. Я., Скиба О. І., Білик Я. О., Глипка Н. Б. Формування екологічної свідомості шляхом багатоступеневої екологічної освіти // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Біологія. – 2021. – Т. 81, № 4. – С.37-42.

6. Федонюк Л. Я., Ястремська С. О., Ярема О. М. Музейна педагогіка та її роль у навчальному процесі медичних закладів вищої освіти // Медсестринство. – 2022. – №1. – С. 22-28.

7. Федонюк Л.Я., Мочук Є., Пастрик Т.В. Музейна справа в закладах освіти та засади їх діяльності // Збірник матеріалів Всеукраїнської конференції з міжнародною участю «Еколого-біологічна освіта в концепції “Єдине здоров’я”» (у режимі он-лайн) – м. Тернопіль (27–29 квітня) – 2022. – С. 74-76.

8. Medynska O. Ya., Synorub H. P., Nestayko I. M., Kushnir O. V., Hnatyshyn S. I., Bilovus L. I., Fedoniuk L. Ya. The system of promoting a healthy lifestyle in the ukrainian regional print media //Wiadomości Lekarskie. – 2022. – Vol. 75 (7). – P.1781-1788.

9. Fedchyshyn N. O., Haida V. Ya., Kavetskyi V. Ye., Babii V. Yu., Husieva T. P., Fedoniuk L. Ya., Pantiuk T. I. Features of forming self-educational competence of future doctors //Wiadomości Lekarskie. – 2023. – Vol. 76 (1). – P. 108-114.

Обсяг та структура магістерської роботи. Магістерська робота викладена на 76 сторінках і складається зі вступу, огляду літератури, власних досліджень, аналізу та обговорення результатів дослідження, висновків, списку використаної літератури, яка включає 120 джерел.

РОЗДІЛ 1

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

1.1 Музейна педагогіка в закладах освіти, засади її діяльності та інновацій

Потенціал музейної педагогіки, який можна використати в освіті, на сьогодні цікавить велику кількість не лише науковців, але й педагогів, музейних працівників і представників громадських об'єднань, що свідчить про актуальність означеної проблеми.

У загальному вигляді поняття «музейна педагогіка» науковцями трактується як «галузь науки, яка вивчає історію, особливості культурно-просвітницької діяльності музеїв, методи дій музеїв щодо різних категорій відвідувачів, взаємодію музеїв з людьми та навчальними закладами»; як нова галузь педагогіки, що має міждисциплінарні особливості, вона знаходиться на «перехресті» музеології, соціальної педагогіки та педагогіки дозвілля; як галузь педагогічної науки, що базується на науково-практичній діяльності Формування, спрямована на передачу культурного та навчального досвідів в умовах музейного середовища [7, 9, 13].

Музейна педагогіка в науковій освіті в нашій державі розвивається, базуючись, на музейній комунікації, на її збагаченому змісті, шляхом впровадження нових освітніх методик, спрямованих на формування світогляду особистості, на розвиток творчих здібностей та виховання громадсько-патріотичної позиції сучасної молоді. Згідно з узагальненими поглядами сучасних музеєзнавців, можна зробити висновок, що предметом музейної педагогіки є зміст, методи, форми та особливості освітньо-виховного впливу музею на різні категорії населення [8, 12, 14]. В умовах модернізації освітньої

галузі вивчення розвитку музейної справи відкриває нові можливості для виконання основних функцій підвищення навчального, науково-дослідницького та інформаційно-аналітичного рівня знань студентів.

Музейна педагогіка, як актуальний міждисциплінарний напрям, що поєднує музеєзнавство та педагогіку, в музейному просторі реалізовує виконання завдання із залучення молоді до інтелектуальних практик та дослідницької діяльності.

За останні десятиліття музейна педагогіка зробила перспективний і дуже ефективний начально-музейний модуль інтелектуальних перетворень особистості [19]. Історіографічне поле з музейної педагогіки широко представлене не лише українськими, але й зарубіжними науковцями. Визначений напрямок все більше привертає увагу не лише фахівців галузі музейної педагогіки, але й культурологів, соціологів, істориків, педагогів і, зрештою, психологів.

Серед українських дослідників провідне місце посідають ґрунтовні напрацювання музеєзнавців Ю. Омельченка, О. Караманова, Л. Гайди [20, 21, 22]. Такі науковці, як О. Ярошенко, А. Григор'єва, Т. Белофастова, Г. Марюхно, О. Міхно, Ю. Ключко, Н. Отрох [23, 24, 25] торкаються принципів, методів і засобів музейної педагогіки. Питання взаємодії музею та освітніх закладів розглядають у своїх наукових доробках А. Надєждіна, В. Рагозіна, І. Д. Щербак, Гурина, Т. Рудько, Т. Ласкій, Л. Ткаченко, О. Степанок, Г. Поліщук, Л. Масол, О. Юрченко, О. Класова, С. Піскун, О. В. Валенкевич [26, 27, 28, 29].

Питанням розвитку музейної педагогіки значна увага приділена в працях таких науковців як: О. Барецька [30], О. Дудар [31], О. Караманов [32], О. Квас [33] та інших науковців [34].

Вагомий внесок в історію, теорію та сучасний стан музейної педагогіки зробили зарубіжні дослідники, зокрема музеєзнавці: Р. Ромедера, Р. Тісдейла, Е. Гохстрат, А. Кунца, А. Гейна, В. Клаузевіца, Л. Норріс [35, 36]. У їхніх працях висвітлюються важливі теоретичні та практичні питання музейної педагогіки, проте аналіз музейно-освітнього простору як динамічної форми

взаємодії музеїв і навчальних закладів та його структурних компонентів не були окремим предметом вивчення.

За визначенням М. Юхневича «Музейна педагогіка – це наукова дисципліна на перетині педагогіки, психології, музеєзнавства, мистецтва і краєзнавства» [37].

Музейна педагогіка налаштовує особистість не лише на пізнання та знання істини, але й допомагає виробити особисте ставлення до «когось» чи «чогось», формує його громадянську поведінку, суспільно-патріотичну позицію та морально-етично-естетичні смаки.

Оптимальною моделлю використання музейної педагогіки в закладах вищої освіти України є насамперед синтез, єдність музеєцентричного й освітньоцентричного принципів. Технологія реалізації музейної педагогіки в процесі підготовки здобувачів вищої освіти, на думку більшості науковців, базується на трьох змістовних структурних компонентах: «психологічному», «організаційному» та «методичному», поєднання яких створює цілісність та завершеність цього процесу [38, 39].

Зокрема, серед основних методичних підходів забезпечення музейної педагогіки для підготовки здобувачів виокремлюють наступні: нерозривний зв'язок із культурологічними та соціальними задачами; структурна цілісність (послідовність у виконанні програми від задуму до її втілення), проактивний підхід до навчання майбутніх фахівців (через методи впливу на особистість), діалогічність, що забезпечує «перевтілення» здобувача на суб'єкт-активного користувача з об'єкта музейної педагогіки [40, 41].

Наукові основи професійної підготовки особистості засобами музейної педагогіки ґрунтуються на засадах інтерактивності та міцності, але з обов'язковим урахуванням педагогічних засад формування цінних і цілісних орієнтацій. Це передбачає залучення досвідчених викладачів із їх досконалими методами музейної педагогіки для реалізації їх основних напрямів і форм для освіти. Засоби музейної педагогіки ґрунтуються також на застосуванні в освітньому процесі таких засобів музейної педагогіки, як наочно-предметний,

аудіовізуальний, джерелознавчийю Дані методи є сукупністю взаємозалежних і взаємопов'язаних елементів у системі підготовки фахівця, що встановлюють чіткі організаційні заходи їх застосування на різних етапах підготовки здобувача [42, 43].

Важливим чинником реалізації музейної педагогіки є професійна мотивація здобувачів, яка дає змогу студентам активно прагнути до поповнення професійних знань, опанування професійними вміннями, вдосконалювати професійні якості та здібності з метою їх неперервного самовдосконалення, спонукає та спрямовує навчання з опанування обраної ними фахової спеціальності [44].

Хоча в Україні немає національного науково-координаційного органу з музеєзнавства, проте Педагогічному музею України Національної академії педагогічних наук України відіграє важливу об'єднуючу роль в українському музейному просторі країни.

Вони проводять наукові дослідження, здійснюють координації музейного життя в Україні, спрямовують свої зусилля на створення Асоціації керівників музеїв при навчальних закладах України, розвивають науково-дослідницькі теми музейної педагогіки та розвивають питання музейно-освітнього простору кафедр з музейної проблематики в Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки, Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, Харківській державній академії культури, Львівському національному університеті імені Івана Франка, Київському національному університеті культури і мистецтв. Внесок у розроблення музейно-освітньої тематики здійснюють співробітники обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти в Києві, Кропивницькому, Тернополі, Рівному, Сумах і Луцьку. У напрямку музейної педагогіки та музейно-освітнього простору значну роботу проводить Український державний центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді Міністерства освіти та науки України, який має свої відділи та підрозділи у ряді областей України. Центр завжди опікується музеями навчальних закладів, ініціює освітні проєкти та реалізує їх із залученням музейної галузі,

популяризує музейні експонати та виставкові колекції, видає інформаційно-довідкову літературу, каталоги та путівники про музеї України.

Останні спостереження свідчать проте, що структура музейних та освітніх просторів трансформується за рахунок державного сегменту, представленого національними та місцевими органами влади. Зокрема, у м. Київ за підтримки Департаменту освіти і науки виконавчого органу Київської міської ради разом із викладачами Київської Малої академії наук учнівської молоді, професорсько-викладацьким складом Інституту історії України НАНУ та освітянами Національної спілки краєзнавців України в межах Міської комплексної цільової програми «Освіта Києва. 2019–2023 роки» [45] було розроблено й у 2019 році представлено освітньо-культурологічний проєкт «Музейна педагогіка в культурно-освітньому просторі Києва: досвід, проблеми, перспективи». Завданням даної програми є створення сприятливих умов для проведення інтелектуально-дослідницької роботи в музейному просторі, отримання знань щодо широкого застосування музейно-інноваційних освітніх технологій навчання для поглиблення як навчально-освітньої, так і дослідницької діяльності молодого покоління [46].

Сучасні дослідники визнають місію музейної педагогіки як вивчення шляхів розвитку особистості в контакті з музейними експонатами-візуальними цінностями суспільства та комунікації в музеях. Музейна педагогіка розглядається як педагогічна галузь, що вивчає шляхи формування гуманістичного світогляду, заснованого на духовних цінностях, і конкретний зміст інтелектуального, етичного та естетичного розвитку особистості в процесі спілкування в музеях [47].

Важливою частиною музейної педагогіки є діалог, який допомагає встановити точки дотику в процесі комунікації та попередньо визначити напрямки найближчого розвитку. Це завдання вимагає від музейних педагогів високого рівня компетентності, а у випадку з екскурсоводами – підготовки в галузі комунікативної культури та соціальної комунікації. У сучасній функціональній і комунікативно-орієнтованій лінгвістиці мовленнєвими актами

визначаються мовленнєві дії, що втілюють соціальні, духовні, вольові, емоційні, естетичні та інші елементи духовного та психоемоційного світу людини. Усі вони пов'язані з особистістю учасників комунікації, суб'єктом мовленнєвих дій [48].

Найважливішими складовими комунікативного акту в музеях є адресант і адресат. Кожна людина вступає в взаємодію з іншими індивідуумами як неповторна особистість зі своїм власним світоглядом і світоспийняттям, рівнем мовної підготовки, комунікативними тактиками та стратегіями тощо. Залежно від контакту в комунікативній ситуації вони демонструють відповідну комунікативну поведінку [49].

Найважливішим фактором ефективності спілкування в музеї є добре підібрана комунікативна поведінка. Для досягнення поставленої мети комунікатори будують спілкування відповідно до принципів, правил і умовностей спілкування [50].

Традиційними формами музейної роботи є екскурсії, лекції, спеціальні програми. Педагоги доповнюють їх різними способами організації процесу комунікації: інтерактивними екскурсіями, квестами, заходами з елементами інтерактиву; тематичні цикли, театралізовані екскурсії, тематичні музейні проекти, віртуальні проекти, ділові та діалогові ігри, тематичні етнографічні виставки та свята, культурні заходи, фестивалі, студентські наукові конференції, майстер-класи, екскурсії-дискусії, науково-пізнавальні ігри [51]. Кожна форма спілкування має своє значення та сенс застосування.

Музейна педагогіка є компонентом педагогічної системи будь якого навчального закладу, яка долучає здобувачів освіти як до історичних цінностей держави, так і наукових здобутків і скарбів культурної спадщини. Це важливий чинник розвитку в учнів міжособистісного спілкування, формування у них культурно-мовних цінностей, соціальної комунікації та міжкультурної взаємодії, а також це є важливий чинник розвитку громадянської культури особистості [52, 53].

Як оновлена та сучасна модель інтелектуального розвитку особистості, музейна педагогіка сприяє розвитку творчих здібностей молоді, активізує їх дослідницько-пошукову діяльність, формує повагу до надбань попередніх поколінь, сприяє подальшому розширенню структури музейних і освітніх просторів, використання інноваційних технологій.

Таким чином, музейно-освітній простір в сучасній Україні означений діяльністю музейних і навчальних закладів, наукових і державних установ, громадських і благодійних організацій. Змістову основу його структури визначає міждисциплінарний напрямок у музеєзнавстві – музейна педагогіка, якій притаманний високий пізнавальний потенціал, яка має здатність змінювати інноваційні формати в освітньому процесі, та необхідна в соціокультурному просторі України.

1.2 Музей як освітній простір та просвітницький ресурс у закладах вищої освіти України

Традиційно музейно-освітній простір можна визначити як сферу діяльності музеїв та освітніх установ. До його структур входять музеї (відомчі, національні, громадські, наукові, шкільні, приватні) та освітні заклади, державні установи, наукові установи, громадські організації. Всіх їх об'єднують принципи музейної педагогіки та спільна просвітницька діяльність. Основне місце в структурі музейно-освітнього простору належить музеям, різних за профілем та формами власності.

Як зазначають автори публікації сайту «Музей Івана Гончара: актуальний музей», сьогодні музеї є не лише хранителями минулого, але й відправною точкою нового мислення та бачення, активними чинниками творення майбутнього; сучасні музеї є тим багатовимірним простором, який в епоху

«економіки знань» дає імпульс для творчості й інновацій, визначає перспективи урбаністичного і сільського просторів» [54].

Музей у педагогічному плані виконує навчальну, розвивальну, освітню та виховну функції [55]. Музеї, як структурні одиниці музейно-освітнього простору, при навчальних закладах можна розглядати як творчі лабораторії для розвитку особистості.

Філософ-педагог Бієста [56] окреслює три основні функції освіти в музеї: соціалізація, суб'єктивація та кваліфікація. Якщо від якості освіти в школі кваліфікація учня, тобто його рівень знань залежить напряду, то освітні навички, які учень отримує поза школою, сприяють їх соціалізації, допомагають їм усвідомити їх місце в загальних природно-біологічних процесах, які залежать від життєдіяльності людини. Суб'єктивація, як одна із функцій освіти, є найскладнішою для пояснення концепцій, проте саме в ній полягає функція ефективного навчання та ефективної освіти. Суб'єктивація формує активну сучасну молодь, яка може не лише пояснити певні процеси, а, головне, добитись вагомих змін у соціальних процесах, які відбуваються у соціумі та впливають на наше довкілля.

В Україні сітка освітніх музеїв об'єднує більше 4 тисяч закладів [57, 58]. Нині отримали шаленого розвитку музеї наукового спрямування та дитячі музеї. Хоча в Україні немає спеціальних дитячих музеїв, усі музеї мають цікаві програми для дітей, деякі з них підходять для дітей віком від трьох років. Розвиваються також науково-технічні музеї для молодшого покоління. Експериментальний Музей популярної науки і техніки в Києві та Музей цікавої науки в Одесі широко відомі серед молоді, а в жовтні 2020 року Музей природознавства Національної академії наук України в Києві прийняв перших відвідувачів. Інтерактивні та освітні простори цих закладів мають на меті продемонструвати українську наукову освіту за допомогою інноваційних технологій.

Останнім часом музеями становлять великий інтерес у громадських організаціях і благодійних фондах. За підтримки міжнародної програми

«Розвиток музейної справи» Міжнародного благодійного фонду «Україна 3000», а також за сприяння Міжнародного проєкту з розвитку музейних мереж і музеїв «Матра / Музеї України» реалізувалась низка музейних проєктів а також було організовано ряд тренінгових програм і та навчальних семінарів «Освітні програми в музеї».

Концепція музеїв як культурних хабів була затверджена у вересні 2019 року на 34-й Генеральній асамблеї Міжнародної ради музеїв ICOM в Кіото резолюцією №3: «Концепція «культурних хабів» передбачає роль музеїв як центрів, в яких відбувається обмін інформацією поза часом: будь то століття, політичні епохи чи покоління» [59].

Суть концепції полягає в тому, що роль музеїв посилюється як агентів соціальних змін та як особливих громадських просторів для комунікації [42, 56, 60].

Для усвідомлення ролі музеїв як соціальних інститутів із певними місіями слід звернути увагу на визначення суб'єктів комунікації. На перший погляд, суб'єктом комунікації, виконавцем дії є музейний персонал: екскурсії, лекції, музейні проєкти, акції – усі ці формати передбачають спілкування відвідувачів із працівниками музею. В умовах сучасного навчального процесу музеї навчальних закладів відходять від традиційних видів діяльності, таких як класичні екскурсії чи читання лекцій. Більшість музейних педагогів вважають важливою умовою реалізації програм музейної освіти впровадження в музейне середовище інтерактивних методик розвитку [60, 61, 62, 63].

Інтерактивність – це вид взаємодії, який являє собою двосторонній діалоговий процес спілкування між екскурсоводом і відвідувачем і має на меті перетворення узагальненої інформації в особистісні знання. Взаємодія музеїв зосереджується на сфері наукової та освітньої діяльності музеїв і пов'язана переважно з музейною педагогікою та використанням музейних відвідувань, аудиторним навчанням, взаємодією та педагогічним потенціалом виставок [64, 65]. Використовуючи візуально-емоційні прийоми занурення в історичне чи природне середовище, відвідувач музею відчуває надзвичайні емоції, оскільки

має можливість бути не пасивним споживачем інформації, а рівноправним співрозмовником, активним учасником діалогу шляхом [66] .

Сучасні музеї багато роблять для того, щоб відвідувачі не були об'єктами: вони розробляють музейні ігри, інтерактивні шоу, театралізовані екскурсії, дослідницьку діяльність, у якій відвідувачі виконують певні дії та виступають суб'єктами [67, 68]. Навіть такий класичний формат, як лекція в сучасному музеї, часто перетворюється на подію, де лектор відходить від монологів, організовує дискусію, зворотній зв'язок, звертається до інтерактивних елементів під час подачі матеріалу.

Проведений аналіз способів експонування виставкових предметів у музеях, які можна охарактеризувати як сучасні, призвів до висновку, що у них експонат безпосередньо набуває рис суб'єкта комунікації [69, 70].

Звичайно, що для того, щоб музейний експонат набув суб'єктності, він має пройти безліч етапів, на яких в процес залучені різноманітні фахівці: 1 - ретельне вивчення об'єкта науковцями; 2 – розробка певної концепції для експонування музейного предмету, складання його продуманої історії; 3 - підготовка до експонування предмету і простору, що включає роботу реставраторів і дизайнерів. Якщо виконана робота пройшла успішно - музейний експонат стає промовистим і притягує відвідувача до себе тематичною наповненістю та стає суб'єктом комунікації між адресатом і адресантом.

У сучасних музеях фахівці стараються дивитись на світ «очима» музейного експоната. Як приклад, такий підхід можуть ілюструють деякі експонати Музею Варшавського повстання (Muzeum Powstania Warszawskiego), в якому в одному із залів представлено музейний експонат - книгу, яка належала одному з учасників повстання у 1944 році. Ця книга є єдиною історичною пам'яткою, яка знаходиться на кількох квадратних метрах організованого для неї простору. При цьому, відвідувачі зали музею бачать вікно із відірваною від нього рамою, спостерігають за вікном зруйновані вулиці, вбачають портрет людини, саме якій і належала дана книга, тобто відвідувач експонує і розглядає все те, що було в просторі експоната-книги в ті часи подій.

Існує декілька способів надання експонатові суб'єктності, і це може бути його унікальна історія. На це звертав увагу і Ян Долак: «Якщо ми у вітрині розмістимо кілька десятків сокир..., що ми цим власне повідомимо нашим відвідувачам? Що в когось колись були десятки сокир, з якими він ходив у лісі? ... Кожну з виставлених тут сокир ми маємо розглядати як слово, як частину якогось висловлювання, повідомлення. Якщо в розмові ми, наприклад, 10 разів скажімо «стіл», чи дійсно ми скажімо в 10 разів більше?» [71].

У музейних працівників інколи домінує бажання продемонструвати музейну колекцію великою кількістю експонатів, проте такий спосіб демонстрації музейних експонатів позбавляє експоната виразності суб'єкта».

Але є приклади винахідливих рішень щодо експонування великої кількості музейних експонатів, коли вони разом розповідають одну історію, утворюють цілісну картину подій, що демонструють. Так, у м. Варшава, співробітники Катинського музею (Muzeum Katyńskie) мали безліч дрібних речей в музейній колекції, які залишилися після трагедії, яка сталась у 1940 році. Гребінець, окуляри, люстерко, гаманець гудзик – це ті речі, які залишилися від кожного з близько 20 тисяч польських громадян, яких розстріляли без вироків суду. Самі по собі музейні експонати, які працівники музею розташували у звичних вітринах, були б безмовними, невиразними та безликими. Проте, авторам музейної експозиції вдалося відкрити цілісну історію про трагедію 1940-го: кожен предмет вони розташували в індивідуальному глиняному кубі та оформили підсвітку зсередини, застосувавши м'яке світло. Куби складені у великі шафи, які в свою чергу складені в коридорах, яким кінця не видно. Тому, Розуміння масштабів трагедії у такому оформленні експозиції, має надзвичайно великий емоційний ефект, що для відвідувачів стає своєрідним шоком. Ось це і можна вважати талановито побудованою історією.

Слід зазначити, що надати експонату суб'єктність допомагає контекст. Як приклад можна представити Музей історії польських євреїв (Muzeum Historii Żydów Polskich Polin), де в одному з залів поруч представлені декілька оригінальних предметів юдаїки разом із простором змодельованої синагоги. В

Під час екскурсії це виглядає так, ніби відвідувач занурюється в середовище історичної пам'ятки, дивлячись на оточуючий світ зі сторони персоніфікованого експоната.

Також уб'єктність експонату може надавати свідомо організована концентрація на пам'ятці, коли діалог із експонатом можна порівняти із медитацією на певний артефакт, своєрідну інтроспекцію не лише як занурення в себе, а як занурення в себе разом з культурною цінністю.

У деяких європейських музеях (наприклад, Дитячий музей Пітсбурга – Pittsburgh Children's Museum) для дитячої аудиторії створюють експозиційні зони, де можна штовхнути героя на портреті, одягти йому смішний одяг. Можна також надути, як повітряну кульку, яблуко на картині Рене Магрітта «Син людський».

Відома дослідниця Е. Гупер-Грінхіл у 2007 році опублікувала своє дослідження «Музей та освіта» [72], що присвячено освіті в музеї як надзвичайно важливому складнику сучасного набуття знань. На її думку освіта в музеї відрізняється від освіти в навчальному закладі, тому що музей – це середовище для навчання з відчуттями, музей виступає своєрідним театром. Дослідниця виділяє три пріоритетних напрямки в діяльності музею: 1) робота з вчителями; 2) персоналізація освіти; 3) робота зі школами з виявлення потенціалу дітей.

На її думку, музеї сприяють у бажанні більше знати та стимулюють відчуття «готовності до освіти» та успіх у навчанні через «серйозну гру». Багато науково-природничих музеїв у співробітництві з фаховими вчителями розробляють програму «Уроки в музеї», яка наразі мають великий попит. Шкільні програми з ботаніки, зоології, загальної біології, географії, адаптовані під вітрини певних відділів навчально-наукових музеїв і широко використовують для підвищення та покращення сприйняття певних біологічних понять відвідувачами.

Із використанням музейних засобів значно полегшується розуміння перспективи подальшого розвитку історичних подій і вміння зберегти

біологічний баланс, коли на основі сучасних технологій можна відчувати різні етапи утворення планети та зануритись у надра земної кулі. Новітні методи та інтерактивні засоби викликають цікавість у молодого покоління і розвивають у них власне розуміння світу та необхідність зберігати природні багатства. Використання нових технологічних можливостей переорієнтовує діяльність музею з внутрішньої (збирання та зберігання) до зовнішньої (науково-освітньої) діяльності [73, 74]. Тому, однією з нових тенденцій у музейній практиці педагогіці є створення музеїв науки, де природничий складник є досить вагомим.

Поява таких музеїв підтверджує думку про те, що в епоху глобалізації зростає попит на оригінальність проєктів, креативність і нестандартність мислення, але інтерес до реальних об'єктів не спадає. [23, 75, 76].

В останні десятиліття найстаріші та найповажніші природничі музеї Європи використовують та впроваджують нові технології, зокрема сучасні комунікаційні технології та вписують їх у класичні експозиції для популяризації природничих знань, при цьому значну частку складають освітні проєкти.

Досвід Британського природничого музею [77] національних музеїв Фінляндії, Нідерландів, Німеччини, Швейцарії та Франції показав, що застосування власних пізнавальних електронних ресурсів та інтерактивних веб-сайтів, на яких відвідувачі музею можуть отримати багато цікавої та корисної інформації, популяризує музеї та дає змогу дізнатись багато пізнавального як вчителям, так і школярам, і студентам.

Музей науки Експлораторіум у Сан-Франциско (США) серед цілей своєї діяльності зазначає створення відповідних умов для відвідувачів, щоб вони відчували себе активними дослідниками, використовуючи для цього різноманітні освітні програми, експонати, проводячи заходи чи події, тощо [78].

У Центрі науки Онтаріо (Торонто, Канада) створено простір, «де відвідувачі різного віку можуть навчатися через гру, а також щоденно пізнавати способи мислення як у науковця» [79], а одним із напрямів діяльності Центру

науки в Сінгапурі є проведення різного роду активностей, які наближають науку до мешканців їх міста-держави [80].

Наведені приклади дають змогу посилити важливість ролі для суспільства музеїв і центрів науки, їх впливу на залучення молоді до науки.

У той час як деякі заклади спеціалізуються на певній проблемі або науковій дисципліні, інші застосовують міждисциплінарний підхід і знайомлять відвідувачів з різними галузями науки та промисловості в інтерактивний спосіб, демонструючи, що кожен такий заклад обрав свій власний шлях і спосіб роботи. Проте, вони усі швидко реагують на суспільні актуальні проблеми, демонструють суспільству результати своїх наукових досліджень, присвячують їм інтерактивні музейні експозиції або певні музейні експонати, залучають охочих до вивчення та проведення наукових досліджень у лабораторіях.

Бачення місця та ролі музеїв і наукових центрів у суспільстві є визначним, а у поєднанні з просвітницькою метою діяльності є дуже очевидним.

Майже всі європейські природознавчі музеї пропонують безкоштовні віртуальні екскурсії, щоденні реєстраційні дописи про об'єкти, що зберігаються в музеї, та найновіші новини на тему природи [37, 81, 82, 83].

Однак, незважаючи на успіх великих музеїв у встановленні ефективних зв'язків із місцевою громадою, на відвідування музеїв часто впливає активність та ентузіазм керівників навчальних закладів.

У жовтні 2020 року за участі Малої академії наук України було відкрито в Києві на території Національного комплексу «Експоцентр України» державний науково-освітній інтерактивний простір Музей науки.

Зацікавленість та участь держави в цьому проекті засвідчує необхідність наявності такого роду інституцій у нашій країні, де б відбувалося ознайомлення з наукою та її різними галузями шляхом безпосереднього досвіду. Основний принцип діяльності науково-освітнього інтерактивного центру «Музей науки Малої академії наук України» - «торкатися не заборонено».

Це сучасний музей науки з різноманітними інтерактивними експозиціями, які дозволяють відвідувачам безпосередньо взаємодіяти, відчувати, ходити,

змінювати параметри, спостерігати за можливостями, бачити наслідки дій і моделювати ситуації. Ви можете використовувати його, щоб зануритися в знання науки. І, головне, бачити звичайні речі незвичайним способом.

У науково-просвітницькій концепції Малої академії наук України Музей науки є місцем знайомства з наукою та її емоційного сприйняття. Звичні для вчених слова «аналізувати», «досліджувати», «доторкатися», «досліджувати», «експериментувати», «припускати», «спостерігати», «робити висновок» складають основу дизайну виставкового простору. Добірка додаткових інтерактивних інсталяцій має на меті створити для відвідувачів умови й середовища, подібні до тих, у яких навчаються вчені.

Тематична спрямованість експозицій Музею науки, розташованого у м. Київ, носить міждисциплінарний характер, оскільки музейні експонати та інтерактивні виставки присвячені оптиці, матеріалознавству, акустиці, а також основним винаходам людства в астрономії. У Музеї окремо створену зону, присвячену Українським ученим, яка планується бути змінною для того, щоб постійно її оновлювати та показувати досягнення якнайбільшої кількості українських науковців у різних галузях, зацікавити відвідувачів їхніми науковими дослідженнями та відкриттями світового масштабу. Ключова аудиторія музею створена для молодих відвідувачів 8–12 років, що спеціально було враховано при формуванні експозицій, проте відвідувачі всіх вікових груп можуть зацікавитись наповненням представленого їм увазі музейного простору [84].

Музей науки Малої академії наук України – це простір вільний для досліджень, де не має заздалегідь визначеної стежки відвідування, а кожен відвідувач формує власний шлях в експозиційному просторі. У музеї науки відсутні екскурсоводи та екскурсії, проте присутні інтерпретатори.

Залежно від музеїв і центрів науки, які розташовані по всьому світу, інтерпретатори називаються по-різному, зокрема є: фасилітатори, медіатори, аніматори, проте всі вони є експертами, які досконало знають музейні експонати та можуть підказати як з ними поводитись та користуватись.

Інтерпретатори не дають готових відповідей, вони допомагають відвідувачам, формуючи запитання так, щоб розкрити допитливість та зацікавленість. Інтерпретатори також розробляють і проводять різноманітні наукові та освітні активності, організовують навчально-освітній процес у музеї, що спрямовано на популяризацію та впровадження наукової освіти в Україні.

Таким чином, музеї та центри науки є тими інтерактивними просторами, які здійснюють пробудження інтересу до науки. Проте кожний музей здійснює це у властивий та особливий для нього спосіб. Музеї несуть відповідальність перед майбутніми поколіннями за створення умов, оснований на повазі до діяльності людини, до її творчості, до цінностей людської волі та самовираження, які зможуть заповнити аксіологічну порожнечу [85].

Отже, музеї й освітні установи є зацікавленими сторонами на шляху до якісної освіти з різних галузей і спеціальностей, а співпраця викладачів, учнів, студентів і працівників музейних інституцій має стати спільною працею з розширення знань здобувачів, підвищення їхньої свідомості та відповідальності.

РОЗДІЛ 2

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1 Концепція дослідження

Науковий пошук роботи базується на положеннях про те, що розвиток і становлення просвітницько-педагогічної діяльності музеїв України зумовлювалися суспільно-політичними, культурно-освітніми та соціально-педагогічними процесами у національному та світовому просторах ХІХ – ХХІ століть. Інтегрування діяльності музейних інституцій і закладів освіти як носіїв музейної педагогіки впливало на якість як навчального, так і просвітницького процесів. Науково-педагогічне значення музею у вихованні молоді, оновленні змісту національної освіти, вихованні життєво важливих навичок і компетентностей, впровадження найкращих європейських стандартів містить в собі обґрунтування теоретико-методологічних і соціально-педагогічних основ формування музейної педагогіки в Україні.

На базі закладу вищої освіти Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського функціонують 6 музеїв навчального та історичного профілів: музей кафедри анатомії людини, музей кафедри патологічної анатомії з секційним курсом і судової медицини, навчально-біологічний музей імені І.І. Яременка, музей історії Тернопільського державного медичного університету імені І. Я. Горбачевського, історичний музей-садиба академіка І. Я. Горбачевського, музей члена-кореспондента НАМН України, заслуженого діяча науки і техніки України, доктора медичних наук, професора Ковальчука Леоніда Якимовича.

Теоретичний аналіз дослідницької проблеми щодо музейної педагогіки був спрямований на визначення сутності основних концепцій наукового дослідження, що розглядають та обґрунтовують функціонування навчально-виховної діяльності музеїв ТДМУ.

Практична частина була спрямована на проведення освітньо-просвітницьких заходів, розробку навчально-методичного комплексу для використання реальних і віртуальних ресурсів як історичних, так і навчальних музеїв ТНМУ, оскільки взаємодія музеїв у закладах вищої освіти вимагає розвитку культури комунікації та спілкування суб'єктів під час ознайомлення з експонатами. Музейна комунікація сприяє активному залученню індивідуума до науки, освіти, соціуму, культури та громадського життя.

Методологічну основу дослідження становили: теорія наукового пошуку як основа обґрунтування теоретико-методологічних засад дослідження формування музейної справи; історико-хронологічний підхід, що дав змогу схарактеризувати становлення музейної педагогіки, вивчити історію встановлення музеїв ТНМУ; антропоцентричний підхід, що зумовлює міждисциплінарність музейної педагогіки та дає можливість враховувати результати досліджень з психопедагогіки, культурології та музеєзнавства, що передбачає можливості їх використання в процесі комунікативного впливу на особистість з урахуванням вікових і соціальних особливостей різних категорій населення; аксіологічний підхід, який визначає сенс експонатів і їх музейну цінність у культурному, історичному та освітньому просторах, а також визначення можливого емоційного, естетичного, інформаційно-пізнавального та етичного впливу на особистість.

Теоретичною основою дослідження стали: положення сучасної філософії освіти та культури, ідеї гуманістичної освіти, педагогічні, культурологічні, естетико-етичні ідеї видатних педагогів, теорії розвитку історії, музеології, теорії неперервної освіти, концепції освіти упродовж життя, дослідження українознавчих засад національної освіти, теорії і практики педагогічної освіти, методології історико-педагогічних

досліджень, ідеї сучасної мистецької освіти, дослідження з музеології, музейної педагогіки.

2.2 Організація дослідження

На першому (теоретико-аналітичному) етапі обґрунтовувалась та визначалась обрана проблема дослідження, визначалися тема мета, об'єкт, предмет і завдання дослідження, формувалась та обґрунтовувалась концепція наукового пошуку. Опрацьовувались наукові праці з музеєзнавства і порівняльної педагогіки, вивчалась історія розвитку музейної педагогіки музейної справи в Україні впродовж XIX – XXI століть.

На другому (пошуковому) етапі проводився пошук і систематизація архівних матеріалів, літературних і документальних джерел щодо історії музею кафедри анатомії людини, музею кафедри патологічної анатомії з секційним курсом і судової медицини, навчально-біологічного музею імені І.І. Яременка, музею історії Тернопільського державного медичного університету імені І. Я. Горбачевського, історичного музею-садиби академіка І. Я. Горбачевського, музею члена-кореспондента НАМН України, заслуженого діяча науки і техніки України, доктора медичних наук, професора Ковальчука Леоніда Якимовича, а також вивчався та аналізувався досвід науково-педагогічної та просвітницької діяльності музеїв ТНМУ.

На третьому (узагальнюючому) етапі узагальнювався фактичний матеріал із досліджуваної проблеми, аналізувались основні напрями та форми освітньої та педагогічної взаємодії навчальних і історичних музеїв ТНМУ, обґрунтовувалися їх перспективи у педагогічно-просвітницькій діяльності навчального закладу, проводився аналіз навчально-методичного комплексу з музейної педагогіки.

РОЗДІЛ 3

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК НАВЧАЛЬНИХ МУЗЕЇВ ТНМУ

На базі закладу вищої освіти Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського функціонує 3 навчальні музеї: музей кафедри анатомії людини, музей кафедри патологічної анатомії з секційним курсом і судової медицини, навчально-біологічний музей імені І.І. Яременка.

3.1 Музей кафедри анатомії людини

ТНМУ справедливо пишається своїм анатомічним музеєм. Це, можливо, за масштабами і не найбільший з анатомічних музеїв у навчальних закладах вищої освіти України, але, безумовно, один із найвпорядкованіших. Тут зібрано унікальну колекцію анатомічних препаратів, які відображають основні аспекти будови людського організму: топографічні взаємовідносини органів, їх форму та будову, проєкції кровоносних судин і нервів. Це служить невід'ємною основою теоретичних знань для студентів медичного, стоматологічного та фармацевтичного факультетів, а також для студентів факультету іноземних студентів і навчально-наукового інституту медсестринства.

Історія створення музею безпосередньо пов'язана з історією створення та становлення кафедри анатомії людини спочатку медичного інституту, а потім академії і університету. Фундатором музею був цілий ряд його співробітників. У першу чергу це проф. М. Я. Полянкін – один із перших завідувачів кафедри, який заклав підвалини музею і за ініціативою якого було виготовлено перші музейні препарати. Спочатку музей нараховував невелику кількість експонатів.

Поступово, завдяки праці та зусиллям викладачів кафедри і членів наукового студентського гуртка кафедри, кількість натуральних експонатів і макропрепаратів у колекції навчального музею збільшувалась. На сьогодні тут розташовано майже 600 вологих і сухих препаратів, виготовлених з органів і частин людського організму.

Значний внесок у розвиток музею зробили в різні роки тодішні завідувачі кафедри: професор В. Г. Ковешніков і професор Я. І. Федонюк. Максимум уваги вони приділяли розширенню музею, щороку поповнюючи його 30–40 новими препаратами з усіх розділів анатомії. В музейну справу були впроваджені уніфіковані методи виготовлення препаратів різних органів та їх опис, розроблені основи сучасної музейної техніки.

У міру становлення і реконструкції кафедри музей розташовувався в різних приміщеннях начального корпусу. На сьогодні він займає дві просторі зали на другому поверсі Навчально-наукового інституту морфології і є складовою частиною кафедри анатомії людини. Вся анатомічна колекція сформована за системним принципом і являє собою цілісну музейну експозицію. Для розміщення колекції були виготовлені спеціальні шафи, що відповідають специфіці експозиції. Більшість існуючих музейних експонатів як наочні навчальні засоби активно залучаються для проведення практичних занять, а також самостійної роботи студентів. Тому музей по праву можна назвати центром практичного навчання студентів.

У 2009–2010 рр. під керівництвом проф. І. Є. Герасимюка та за безпосередньою участю доц. Б. В. Голода, асист. Р. В. Говди і лаборантів Е. М. Кочаровської та О. П. Данилевич були проведені реставрація і поповнення музейної експозиції. Всі препарати музею були систематизовані за функціонально-анатомічним принципом у спеціальних шафах-вітринах, експозиції музею створені відповідно до навчальних планів і програм з дисципліни «Анатомія людини». За цей період у музеї були повністю обладнані розділи з експозицією препаратів та таблицями з остеоартрології, спланхнології, ангіоневрології, периферичної і центральної нервової систем.

Розділ остеартрології присвячено будові опорно-рухового апарату, його пасивній (кістки та зв'язки, що їх з'єднують) і активній (м'язи) частині. Окремо виділено кістки черепа і відображено їх вікові особливості. На кістках тулуба і кінцівок позначені фарбою місця прикріплення м'язів, що допомагає розумінню напрямків зміщення відламків у практичній травматології. Розділ спланхнології включає в себе анатомію травної, дихальної, ендокринної і сечостатевої систем, а також органів чуття. Окремими підрозділами представлені нервова та серцево-судинна системи з периферійними нервами. Кожна анатомічна структура на музейних препаратах має цифрове позначення, якому відповідає її номенклатурна назва українською і латинською мовами, що вказана на розміщених поряд табличках. Це дає можливість студентам засвоювати знання з предмета безпосередньо біля анатомічних утворів, які вони вивчають.

На препаратах (вологих та сухих) можна побачити природну форму органів, їх топографічне взаємовідношення та взаєморозташування, проекції судин і нервів, будову окремих органів. Важливе значення для практично-орієнтованого навчання мають препарати топографічних зрізів різних ділянок людського організму, які дають можливість зіставляти їх із сучасними клінічними методами обстеження: комп'ютерною і магніторезонансною томографією.

Колекція анатомічного музею включає також і унікальні експонати: дзеркальне розташування органів грудної порожнини, двокамерне серце, підковоподібна нирка, дистонія нирки. Знання таких анатомічних особливостей допоможе майбутнім лікарям у їх практичній роботі при встановленні діагнозів.

Крім того, особливої уваги серед відвідувачів і студентів музею заслуговує розділ «Вади розвитку у дітей», в якому представлено і детально описано оригінальні препарати з уродженими вадами, отримані з клінічних закладів м. Тернопіль.

Музей відвідують не тільки студенти університету. Щорічно анатомічний музей приймає досить велику кількість інших відвідувачів, у першу чергу школярів загальноосвітніх шкіл і студентів медичних коледжів, розташованих

на території як Тернопільської області, так і сусідніх з нею. Це сприяє поширенню наукових знань, формуванню природничого світогляду та морально- етичного виховання молоді.

3.2 Музей кафедри патологічної анатомії з секційним курсом і судової медицини

На сучасному етапі розвитку медичної педагогіки на кафедрі анатомії людини важливим є вивчення не лише макроскопічних, але й мікроскопічних проявів захворювань, на основі яких формується клінічне мислення майбутніх фахівців медицини. Формування клінічної анатомії як прикладної медичної науки пов'язане з розвитком анатомії, ось чому основним гаслом кафедри є вислів відомого українського філософа Г. Сковороди «З видимого пізнай невидиме».

Два окремі музеї, кафедри патологічної анатомії та кафедри судової медицини, почали створюватися з першого дня заснування Тернопільського медичного університету в 1957 р., на той час інституту, і є колективною роботою цілого ряду поколінь викладачів і лаборантів. Першими та безпосередніми засновниками можна вважати доц. Б. І. Дубчака і асист. С. С. Абрамова, які виготовили перші сотні макроскопічних препаратів.

Обладнання для музейних експозиції, згідно з розпорядженням МОЗ України, надійшло із Одеського медичного інституту. Із цим пов'язаний документальний випадок, записаний зі слів проф. Боднара Я.Я: «Доц. М. Й. Вальчук дав розпорядження Б. І. Дубчаку підготувати непридатні до вжитку муляжі патологічних процесів, які були на кафедрі, і відіслати контейнером у Тернопіль. Але сталося так, що їм, як фундаторам новоствореної кафедри, довелося його ж і розбирати. Тому співробітники кафедри відмовились від демонстрації патологічних процесів на муляжах і почали виготовляти макропрепарати, здебільшого зі збереженням натурального забарвлення».

Окрім формування музею макроскопічних препаратів, в тому ж 1957 р. розпочато створення архіву мікропрепаратів. На практичних заняттях використовували препарати, виготовлені лаборантами кафедри: Л. О. Чижовою, Д. С. Бабенковою, Н. Д. Хоменко, Є. С. Ковальновою, І. Гребьолкіною, М. П. Панютою, В. С. Ізай. Причому кожен лаборант повинен був щорічно освоїти 1–2 методики елективного фарбування тканин.

Особливого успіху в проведенні техніки гістопрепарування досягли М. П. Панюта та В. С. Ізай. Викладачі надавали велике значення ілюстративному матеріалу. До поповнення табличного фонду кафедри був залучений Б. І. Дубчак, який мав художню освіту та був головою художньої студії медичного інституту, а також студент-гуртківець, член художньої студії інституту - Ярослав Боднар.

На основі архівних мікропрепаратів колективом кафедри разом із викладачами кафедри патологічної анатомії Івано-Франківського національного медичного університету та Інституту клінічної патології Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького став був створений і виданий атлас із патогістології.

Доц. В. К. Стешиць у 1958 р., отримавши запрошення на роботу в Тернопільський медичний інститут, доклав надзвичайно багато зусиль до розвитку кафедри судової медицини. Саме під його керівництвом і безпосередньої участі асистента кафедри С. А. Абрамова навчальний судово-медичний музей почав наповнюватись новими музейними експонатами, який сьогодні налічує вже понад 1000 експонатів зі всіх розділів навсальної дисципліни «Судова медицина» і є одним з найбагатших музеїв за експозицією медичних закладів вищої освіти України.

Завдяки художнім здібностям асистентів С. А. Абрамова та І. О. Юхимця було створено неповторний малий судово-медичний музей, аналогів якому немає в жодному медичному закладі вищої освіти нашої країни. В музеї поруч із експозиціями місця події злочину продемонстровано стенди з оригінальними взірцями різних травмуючих предметів, вогнепальної і холодної зброї. Ця

музейна експозиція, яка створена з з навчальною метою, дає студентам можливість краще вивчити, зрозуміти та засвоїти діагностичні ознаки дії гострих і тупих предметів згідно з класифікацією доц. А. І. Муханова та алгоритм опису місця скоєння злочину.

Музей кафедри патологічної анатомії з секційним курсом та судової медицини постійно використовується для формування стимулів здорового способу життя шкільної та університетської молоді, боротьбу зі шкідливими звичками, наглядно відтворюючи наслідки й ускладнення алкоголізму, наркоманії, тютюнокуріння тощо.

3.3 Навчально-біологічний музей імені І. І. Яременка

У стінах кафедри медичної біології знаходиться її гордість – навчально-біологічний музей, засновником якого у 1957 р. став перший завідувач кафедри біології Тернопільського медичного інституту кандидат біологічних наук, доцент Іван Іванович Яременко.

У короткому довіднику про навчальний музей, написаному ще в 1974 р., Іван Іванович зазначав: «...Серед різноманітності наочностей одне з перших місць повинні зайняти натуральні об'єкти та їх зображення, які створюють найповніше уявлення змісту оточуючої нас живої природи. З огляду на це, певне місце в навчально-виховному процесі повинні зайняти музеї. Це особливо має актуальне значення при вивченні однієї з фундаментальних дисциплін – біології...»

Розробляючи тематику та стиль оформлення біологічного музею з понад 2000 експонатів особливу увагу доц. Яременко приділив демонстрації єдності організму та середовища, походження організмів із неживих об'єктів, великої різноманітності рослин і тварин, а також сучасним принципам побудови організмів. У 1967 р. відбулось урочисте відкриття музею, що збіглося з 10-ю річницею заснування Тернопільського медичного інституту.

У 2012–2013 рр. викладачами кафедри медичної біології проведено кропітку роботу щодо реорганізації навчально-біологічного музею та присвоєння йому імені Івана Івановича Яременка. Основною метою реорганізації була загальна ідея про те, що музей має запобігти явищу, яке перетвориться на одноманітне та неструктуроване нагромадження експонатів, фактів і явищ. Створити цілісну картину навколишнього середовища та надати медико-біологічного змісту живій природі із загальною метою одночасного розділення та інтеграції напрямків біології, охорони природи, екології, еволюції та медицини стало можливим.

У навчально-біологічному музеї сформовано дві секції: «Еволюція Землі, біосфери та людини» у 2012 р. та «Жива природа – багаторівнева система Землі» у 2013 р. Кожна секція включає ряд експозицій. Зокрема, секція «Еволюція Землі, біосфери та людини» включає три експозиції: «Хронологія еволюції живої природи», «Шлях еволюції людини за Дарвіном», «Жива природа в геологічному минулому».

Секція «Жива природа – багаторівнева система Землі» включає 8 експозицій: «Видатний біолог і засновник кафедри – І. І. Яременко», «Царство Тварини в імперії Еукаріот», «Отруйні тварини», «Медико-біологічні аспекти паразитизму», «Представники Класу Комахи», «Поняття екосистеми в сучасній екології», «Червонокнижні рослини та тварини Тернопільщини», «Природно-заповідні території Тернопільщини».

Експозиція «Хронологія еволюції живої природи» представлена геохронологічною шкалою, в якій проілюстровано довгий шлях еволюції живої природи та органічного світу, а також продемонстровано геологічну історію Землі та усі етапи розвитку життя на планеті.

Експозиція «Шлях еволюції людини за Дарвіном» присвячена висвітленню доказів щодо теорій еволюції, основним аспектам створення еволюційної біології як самостійної галузі науки. В музейній експозиції представлено ілюстративний матеріал щодо походження людини, її предків, а також навчальні муляжі черепів викопних підвидів людей.

В експозиції «Жива природа в геологічному минулому» продемонстровані корисні копалини та рідкісні мінеральні утворення, а також гірські породи, які знайдені в різні терміни існування планети на території Тернопільської області. Музейна експозиція представляє також інформаційний стенд про рослинний і тваринний світ, які існували на Тернопільщині десятки та сотні мільйонів років тому.

Експозиція «Видатний біолог і засновник кафедри – І. І. Яременко» присвячена життєвому шляху, науковим здобуткам і трудовій діяльності першого завідувача кафедри біології – Яременка Івана Івановича.

Експозиція «Царство тварини в імперії еукаріот» займає центральну частину музею. Під неї відведено 18 скляних вітрин, в яких продемонстровано величезне розмаїття безхребетних і хребетних тварин. Найбільшим таксонам відведено окремі вітрини, де розташована детальна інформація щодо систематики, морфології, екології та життєвого циклу тварин. Зокрема, поява одного експоната даної експозиції, а саме великого плямистого пітона, така: в далекому 1959 р. приїхав на гастролі до Тернополя цирк. Після декількох днів перебування у Тернополі актори звернулись до ветеринара з приводу того, що пітон відмовляється їсти, погано себе почуває. Через деякий час пітон загинув. Відправивши тіло тварини на розтин у ветеринарну клініку, встановили причину смерті – непрохідність кишечника у зв'язку з паразитуванням гельмінтів (зі слів-спогадів доцента кафедри медичної біології кандидата біологічних наук Миколи Яковича Яковенка, 2014 р.). Отож, тіло пітона, а також самих гельмінтів було передано у музей, де вони й до сьогодні знаходяться у формаліні та дивують відвідувачів.

Історія виставки отруйних тварин сягає глибоким корінням в історію факультету, оскільки І.І.Яременко приділяв велику увагу вивченню отруйних тварин. Саме таким істотам присвячена одна з його монографій «Отруйні тварини». Експонати представлені вологими препаратами, опудалами отруйних тварин, інформаційними стендами з матеріалами щодо загальної характеристики та класифікації отруйних тварин. В іншій вітрині можна знайти

інформацію, що висвітлює клінічну картину токсичної дії отрути, правила надання першої допомоги при укусах отруйних тварин, властивості зміїної отрути та її використання в медицині.

Експозиція «Медико-біологічні аспекти паразитизму» оформлена за принципом взаємодії паразита та хазяїна на рівні паразитарних взаємозв'язків особин між собою. Виставковий матеріал наглядно демонструє природно-осередковий характер паразитарних хвороб і інвазій, формуючи у відвідувачів чітку уяву про взаємозв'язок проявів паразитарних захворювань і способу життя паразитів, цим самим формуючи клінічне мислення у студентів як майбутніх медичних фахівців.

Ця експозиція розміщена на стіні площею 30 м². Над шкафчиками, де вона оформлена, у спеціальних контейнерах впорядковано експонати, з урахуванням філогенезу організмів, їх систематичного положення: представники класу Ракоподібні, Хрящові риби, Кісткові риби, Птахи, Гризуни, Зайцеподібні, Комахоїдні, Хижі, Парнокопитні, Примати. На спеціальних стендах, які розташовані під контейнерами, у вітрині центральної експозиційної зали розміщена інформація про 13 хвороб, збудниками, переносниками та господарями яких є тварини, експонати яких розташовані на стінах музею. Морфологічна будова, цикл розвитку збудника, шляхи передачі, клінічна картина, методи лабораторної діагностики, а також методи профілактики захворювань, які вони викликають, описані та проілюстровані на цих стендах для семи інфекційних та шести інвазійних хвороб.

Експозиція «Представники класу комахи» оформлена за допомогою зібраної завідувачем кафедри нормальної фізіології доктором медичних наук, професором Костянтином Васильовичем Ковановим колекції представників Класу комахи. Колекція була подарована навчально-біологічному музею у 1992 році. Впродовж 2013 р. викладачі кафедри та студенти наукового гуртка кафедри проводили ідентифікацію, систематизацію та підпис 204 експонатів комах згідно сучасних вимог і класифікацій. Колекцію розташували та оформили у спеціально виготовлених контейнерах, що забезпечують тривале

зберігання музейних експонатів. 117 представників Ряду Лускокрилі згруповано за напрямками «Мінливість» та «Видова різноманітність метеликів».

Експозиція «Поняття екосистеми в сучасній екології» представлена взірцями прісноводних і наземних екосистем за схемою: продуценти, консументи I, II та III порядку. Вона побудована за рівневим типом із метою візуалізації ланцюгів живлення та правил екологічної піраміди.

Експозиція «Червонокнижні рослини та тварини Тернопільщини» представлена гербарними зразками 29 рідкісних видів рослин, які зібрані у Тернопільській області, та займає 2 скляні вітрини у експозиційній залі. У ній також представлені види тварин Тернопільщини, які поступово зникають з ареалу. Більшість опудал для цієї секції були виготовлені власноруч доц. І. І. Яременком і працівниками кафедри у 60-х роках. Окрасою експозиції є гербарні взірці зникаючих видів рослин Тернопільщини, які у 2013 році були подаровані музею кафедри медичної біології викладачами кафедри ботаніки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Великою цінністю експозиції навчального музею є Червона книга України – яка є основним документом, в якому узагальнені дані щодо сучасного стану рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тварин і рослин. На основі даного природоохоронного документа розробляються практичні заходи та проводяться наукові дослідження, спрямовані на охорону навколишнього середовища та природи, її раціонального використання людиною. Примірник Червоної книги України (тваринний світ) та примірник Червоної книги України (рослинний світ) у 2012 році подаровані авторами даного видання - працівниками Інституту зоології Національної академії наук України для навчально-біологічного музею.

В рамках виставки «Природно-заповідний фонд Тернопільської області» представлено регіональну картосхему територій та об'єктів екомережі Тернопільської області, що мають рекреаційне значення. Показано як існуючі заповідники, так і перспективні об'єкти спадщини.

На одному з підвіконь музею розміщено стилізовану експозицію птахів, що представляють фауну Західної України.

Сьогодні навчальний біологічний музей займає площу 44 квадратних метри і налічує 2155 експонатів. Серед них 345 опудал тварин, 263 вологих макрозразки, 64 скелети тварин, 5 колекцій представників комах, які містять понад 500 екземплярів, , близько 260 муляжів, фігур і моделей.

Музей освітньої біології є виставковим проектом і все ще освітнім ресурсом для студентів. У ньому відображено не тільки історію виникнення Природничого музею, а й історію його факультетів, інститутів, академій та університетів. Музеї були і залишаються предметом гордості для людей, які заклали їх основи.

Отже, отримані результати свідчать, що діяльність навчальних музеїв уможливорює поєднання теоретичних знань з практичною діяльністю студента, привчає їх спостерігати й аналізувати, робити правильні висновки та формувати власне особисте враження та ставлення. А головне – маючи експонати перед своїми очима, які зібрані викладачами та іншими студентами впродовж не одного року, з'являється бажання залишити свій слід в історії свого навчального закладу, міста та України, загалом.

РОЗДІЛ 4

ВИКОРИСТАННЯ ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ ІСТОРИЧНИХ МУЗЕЇВ ТНМУ

На базі закладу вищої освіти Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського функціонують 3 історичні музеї: музей історії Тернопільського державного медичного університету імені І. Я. Горбачевського, історичний музей-садиба академіка І. Я. Горбачевського, музей члена-кореспондента НАМН України, заслуженого діяча науки і техніки України, доктора медичних наук, професора Ковальчука Леоніда Якимовича.

4.1 Музей історії Тернопільського державного медичного університету імені і. Я. Горбачевського

Серед історичних музеїв ТНМУ чільне місце посідає Музей історії університету, що є навчальним, науково-дослідним і культурно-освітнім структурним підрозділом закладу вищої освіти.

Мета музею – вивчення, збереження, та використання навчальних і наукових матеріалів, пов'язаних з історією навчального закладу та медичної науки. За свою історію у півстоліття, музей залишається основним популяризатором величної історії медичного університету. Сьогодні він складає велику частину Музейного фонду університету, який досліджує історію науки та освіти, формує науковий світогляд студентської молоді.

Музей історії ТНМУ було відкрито у 1982 р. на четвертому поверсі адміністративного корпусу під час святкування 25-річчя навчального закладу. Музей відображає етапи діяльності навчального закладу в роки його становлення, випробувань та розквіту. У 2013–2014 рр., а також у 2017 р.

експозицію музею історії університету було докорінно реставровано, доповнено та модернізовано.

Експозиція музею поетапно розкриває історію становлення та розвитку вишу.

На даний час функціонують експозиції в 23 вітринах, у них у хронологічній послідовності представлені надбання навчального закладу в експонатах, фотографіях, документах, що розкривають віхи історії, важливі історичні моменти, біографії вчених, висвітлення творчої діяльності найактивніших учасників становлення і розвитку вищого навчального закладу.

Згідно з постановою уряду України від 12 квітня 1957 року про створення Тернопільського медичного університету навчання студентів у Тернопільському медичному інституті розпочалося 1 вересня 1957 року. Це був перший університет міста, майже повністю зруйнований під час Другої світової війни, який тільки починав підніматися з руїн. Вже через три дні після постанови уряду до хірурга Тернополя П.О. Огій (згодом доктор медичних наук, професор). Рішенням обласної ради для розміщення інституту було виділено два навчальні корпуси та два гуртожитки. Клінічна база була міською лікарнею, водночас функціонувала як державна. Розпочато будівництво морфологічного корпусу, обласної лікарні та окремого гуртожитку. В інституті створено 19 кафедр, працювало 66 викладачів, у тому числі 1 доктор та 17 кандидатів наук. З перших років існування інституту пов'язали своє життя з інститутом молоді на той час викладачі-науковці, а нині професори, заслужені діячі науки К.В.Кованов, Ю.Т.Комоловський, О.О., І.О.Ситник та інші. Невдовзі інститут організував три курси, на яких навчалося 624 студенти. На перший курс було прийнято 210 студентів. На 2-й і 3-й курси були зараховані добровільно переведені студенти (120 і 224 відповідно) з медичних закладів України, Росії та інших республік тодішнього СРСР. У 1959 р. на базі молодого інституту відбувся перший науковий форум, виїзна конференція Української асоціації патофізіологів. Важливою подією стало проведення у жовтні 1960 р. VII з'їзду Українського хірурго-наукового товариства. Добре розвивається

наукова робота студентського наукового гуртка. Таким чином інститут почав функціонувати як регіональний освітній, науковий, медичний, культурно-освітній центр. Його провідні аматорські колективи досягли успіху в міських і громадських заходах, таких як вистави художньої самодіяльності та спортивні змагання. Розгорнуто гігієнічно-просвітницьку роботу для вчителів, що призвело до безпосереднього консультування мешканців дільничних лікарень, фельдшерсько-акушерських пунктів, дільничних лікарняних баз. 1960-1961 навчальний рік увійшов в історію інституту як рік його організаційного закриття. Замовлено морфологічний корпус, завершено будівництво обласної лікарні – основної клінічної бази інституту, введено в дію обласну загальнопрофільну лікарню. В інституті вже навчалось 1360 студентів, працювало 30 кафедр, працювало 148 викладачів, у тому числі 7 докторів і 66 кандидатів природничих наук. Перший випуск 203 лікарів з дипломами Тернопільського державного медичного інституту відбувся в червні 1961 року.

Багато нового з'явилося в роботі колективу викладачів інституту протягом 1970-1980 років. Незважаючи на жорстоку регламентацію всіх етапів життя радянським режимом, процес подальшого встановлення і зростання авторитету навчального закладу тривав, формуючись багато традицій, які не мали бути втрачені й сьогодні. По-перше, високий рівень навчального процесу в інституті, свідомо дисципліна, справедлива вимогливість до знань студентів і натхненність наукового пошуку викладачів дозволили зміцнити на краще науково-педагогічний потенціал інституту у сімдесятих роках. Спалах творчого та художнього ентузіазму студентів і молодих вчених реалізувався у результатах Всесоюзного конкурсу, на якому Тернопільський медичний інститут посів 4-те місце серед медичних навчальних закладів. Вищезазначене втілювалось у конкретних і реальних справах. За перші десять років заснування інституту значно зросла його матеріальна, навчальна та наукова база. Збудовано віварій з двома гуртожитками та лабораторією. На 32 кафедрах вже працює 178 викладачів, з них 13 докторів та 82 здобувачі природничих наук. Наукову зрілість університету ознаменувало й те, що на його базі проведено

міждисциплінарну республіканську конференцію. 1969 рік Було відкрито підготовче відділення, яке працювало до 1992 року. У 1997 році кафедра відновила роботу. Оздоровлення учнів та вчителів села. 1972 рік, Бірче Золоте Борщівського району. Збудовано спортивно-оздоровчий табір «Берицька». У 1971 році завершено будівництво спортивного корпусу. У 1989 році відкрито профілакторій. У зв'язку з будівництвом у 1979 році потужної обласної психіатрично-неврологічної лікарні створені сприятливі умови для навчальної діяльності неврологічного та психіатричного відділень. У 1979 році, на додаток до нинішнього медичного факультету, ми створили другий факультет, післядипломної освіти для лікарів, враховуючи людські ресурси, мережі та можливості наших клінічних баз. В інституті були відкриті освітні музеї, такі як кафедра біології та кафедра анатомії людини. Останній вважається одним із найкращих анатомічних музеїв України. У 1982 році відкрито музей НДІ. У квітні цього року ми святкували 25-ту річницю заснування. До 25-річчя нашого заснування розпочав роботу новий гуртожиток на 1000 місць. Це дозволило забезпечити комплексне забезпечення студентів житлом та окремою кімнатою для сімейних студентів.

За останні 25 років значно зріс професійний рівень професорсько-викладацького складу, вдосконалилися методи навчально-методичної та форми наукової роботи. На той час у вузі навчалось понад 2500 студентів, лікарів-курсантів і інтернів, на 36 кафедрах інституту працювало 310 викладачів, із них 27 докторів і 207 кандидатів наук. Третину викладачів навчального закладу склали випускники інституту.

У 1989 році було відкрито Центральну науково-дослідну лабораторію, що стало значною подією для навчального закладу.

За час комуністичного режиму деякі викладачі та студенти інституту відзначилися неординарністю мислення, бажанням мислити, умінням пробуджувати свідомість людей. Студентське покоління 60-х років особливо пам'ятає викладача філософії В. С. Лісового, який працював у медичному інституті з 1962 по 1966 рік. Пам'ятали його лекції і сумнозвісну інститутську

стінгазету, яку він редагував. Потім був заарештований за «антирадянську діяльність», провів 11 років у тюрмах і концтаборах. У 1998 році він вперше за 32 роки повернувся до Тернополя, читав студентам другого курсу медичного факультету лекції з філософії, зустрівся з ректором, викладачами та студентами.

Слід зазначити, що випускники інституту, такі як Георгій Петрук-Попик, Степан Бабій та Ганна Костів-Гуска, які пройшли інститутську «пробу пера», стали відомими поетами та членами Спілки українських письменників.

Здобуття незалежності відкрило нові можливості та поштовхи для розвитку Інституту: можливість його входження в національні ринкові відносини та європейський освітній простір.

Ось окремі віхи змін:

Інституту у 1992 році присвоєно ім'я видатного науковця, дійсного члена Всеукраїнської академії наук, члена Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка, уродженця Тернопільщини Івана Горбачевського (Постанова Кабінету Міністрів України від 1 липня 1992 року).

У 1994 році медичний інститут булоакредитовано за 4 рівнем. Отримано ліцензію 400 студентів із можливістю навчання на медичному факультеті.

У 1995 році відкрито медсестринський факультет, на якому і донині мають можливість навчатись студенти за спеціальністю “Сестринська справа” (підготовка медсестер і медсестер-бакалаврів), а також за спеціальністю “Лабораторна справа” (підготовка лаборантів-бакалаврів). У той же рік було створено навчальний комплекс - медичний інститут-ліцей, сьогодні це Галицький коледж у м. Тернопіль. У 1995 році медсестринський факультет нараховував лише 82 студенти, проте до 1997 року – ця кількість збільшилась до 450 осіб.

30 січня 1997 року медичний інститут набув статусу медичної академії (Постанова Кабінету Міністрів від 30 січня 1997 року).

У квітні 1997 року Тернопільська державна академія імені І.Я. Горбачевського урочисто відзначила своє 40-річчя. Протягом 16 років колектив

навчального закладу очолював професор І. Я. Сміян, заслужений працівник Вищої школи України, член-кореспондент Академії медичних наук України.

В академії працював Заслужений працівник Вищої школи, професор М.П. Скакун. Почесного звання Заслужений діяч науки і техніки України у свій час за вагомий вклад у розвиток академії удостоєні професор Л.Я. Ковальчук, професор М. А. Андрейчин, професор Я .І. Федонюк, професор О .О. Маркова, професор М. І. Швед. Звання заслужений винахідник України отримав професор О. М. Єдинак.

З 1997 р. при медичній академії функціонує спеціалізована рада із захисту дисертаційних робіт на здобуття ступеня доктора та кандидата наук із спеціальності «Хірургія», «Нормальна анатомія» (медичні й біологічні науки) і «Патологічна фізіологія». Головою ради був професор Л.Я. Ковальчук.

У 1998 р. навчальний процес здійснювали 334 викладачі. Серед них - 71 доктор (21,3%) і 224 кандидати наук (67,1%), що більше, ніж у будь-якому іншому медичному навчальному закладі України. З моменту заснування Академії випустили понад 12 000 лікарів і близько 15 000 спеціалістів пройшли підвищення кваліфікації на факультеті післядипломної освіти.

З серпня 1997 р. Академію очолює її випускник, заслужений діяч науки і техніки України, професор. Л. Я. Ковальчук, його кредо в роботі для розвитку навчального закладу «Це має бути університет високого рівня в Європі».

Проводиться комплексна реструктуризація всіх напрямків діяльності Академії. Перш за все, це навчальний процес. Систему реструктуровано з урахуванням світових вимог до кваліфікаційних характеристик кваліфікованих робітників. Запроваджено нові навчальні плани та програми. Відкрито потужне видавництво «Укрмед Куніга», дата-центр «Інтернет», студію звукозапису компакт-дисків. В університеті вперше в Україні з'явиться факультет медичної інформатики, який триватиме шість років.

Академія отримала ліцензію на право отримання іноземцями доуніверситетської та університетської освіти. Зокрема, у 1998-1999 навчальному році навчалось 54 студенти та 8 резидентів з 10 країн. У науковій

діяльності навчального закладу пріоритетним стає науковий напрямок “Остеопороз”, у роботі над яким бере участь більша половина кафедр академії.

Для вдосконалення та розширення лікувально-профілактичної діяльності академії створено Консультативно-лікувальний центр.

Багато нового з’являється в освіті, національному патріотизмі, духовному житті. Дослідницька та групова системи наставництва чітко регламентовані та встановлена автономія студентів. Також функціонують студентські та викладацькі духові та хорові оркестри, ансамблі народного танцю та спортивна секція. Відроджено колектив КВК академії, працює студентський театр, створено студентський дебатний клуб. Академія має власну картинну галерею. Серед викладачів та студентів росте нове покоління поетів. Вийшла друком збірка віршів викладачів Лесі Романчук, Валерія Дідуха та Романа Ладика.

Докорінні зміни відбуваються в матеріально-технологічній базі. Майже всі будівлі реконструйовані та оснащені сучасним обладнанням. А навчальна база на той час академії величезна: 8 будівель та 16 медичних закладів. Проведено відновлення гуртожитків та створено мережу студентських кафе та їдалень.

У 1998 році колишній спортивно-дозвіллевий табір «Берізка» був відремонтований, обладнаний і перетворений на спортивно-оздоровчу базу для студентів і професорсько-викладацького складу навчального закладу. У січні 1999 році медичну академію відвідав президент України Л. Д. Кучма у рамках візиту на Тернопільщину. Гість провів бесіди зі студентами, поспілкувався із співробітниками та професорсько-викладацьким складом академії, ознайомився з матеріальною базою кафедр, навчальними та лекційними аудиторіями, науковими розробками викладачів, відвідав видавництво “Укрмедкнига”. Президент України був щиро захоплений досягненнями викладачів і приємно вражений від оснащення академії.

18 листопада 2004 року Тернопільську державну медичну академію ім. І. Я. Горбачевського академію реорганізовано в медичний університет (розпорядження № 831-р Кабінету Міністрів України)..

Професорсько-викладацький склад медичної академії пройшов нелегкий, але плідний шлях до високого статусу Університет.

Для того, щоб отримати статус Університет, необхідно було відкрити нові факультети та спеціальності: п'ять років тому в університеті почали навчатись студенти на фармацевтичному факультеті. Сьогодні вони здобувають три спеціальності: фармацевт-провізор, клінічний провізор і провізор. У 2004 році для студентів відкрили свої двері кафедри стоматологічного факультету.

У 1967 році інститут відзначив свій перший ювілей – 10-річчя з дня заснування. В експозиції представлено різноманітні матеріали (програми наукових конференцій, фотографії, альбоми, оголошення, розклади, газетні публікації), які ілюструють події 1957–1967 рр., зокрема відкриття вечірнього відділу (1960), участь студентських загонів у будівництві Хоростківського цукрового заводу і збиранні врожаю на цілинних землях Казахстану, зустрічі з поетом Павлом Тичиною (1958) і тричі Героєм Радянського Союзу, льотчиком О. І. Покришкіним (1962).

Численні матеріали висвітлюють життя інституту в 60–70-х роках – створення студентського деканату (1968), оснащення кафедри іноземних мов лінгафонним кабінетом, відкриття денного підготовчого відділення (1969), відкриття факультету вдосконалення лікарів (1979), відкриття спортивно-оздоровчого табору «Берізка» в с. Більче-Золоте Борщівського району (1969).

Є в музеї копії документів історичного значення: про присвоєння Тернопільському медичному інституту імені акад. І. Я. Горбачевського (1992), про організацію медсестринського факультету (1995), про створення академії (1997) та університету (2004) на базі медичного інституту.

Експозиція музею відображає також аспекти новітнього періоду історії закладу – навчальну, наукову та виховну роботу, дозвілля студентів і викладачів. Найповніше представлені в музеї півтора десятка років, коли відбулися кардинальні зміни в усіх сферах діяльності ВНЗ, очолюваного в 1997-2014 рр. проф. Л. Я. Ковальчуком. Зокрема, в 2014 р. за підсумками

рейтингової оцінки всіх видів діяльності університет посів перше місце серед вищих медичних навчальних закладів України.

Окремі вітрини відведено структурним підрозділам університету – трьом навчально-науковим інститутам теоретичних кафедр, Навчально-науковому інституту медсестринства, Навчально-науковому інституту післядипломної освіти, фармацевтичному і стоматологічному факультетам та факультету іноземних студентів. Представлено також фотографії навчально-оздоровчого комплексу «Червона калина», що функціонує з 2003 р.

Окрему вітрину відведено випускникам, які успішно проявили себе в науковій, організаційній та громадській роботі. Серед них – президент НАМН України, заслужений діяч науки і техніки, двічі лауреат Державної премії України, лауреат премії ім. А. Везалія Американської асоціації нейрохірургів, акад. В. І. Цимбалюк, заслужений діяч науки і техніки, лауреат Державної премії України, чл.-кор. НАН і НАМН України, проф. І. С. Чекман, кардіохірург, заслужений діяч науки і техніки, лауреат Державної премії України, проф. Л. Л. Ситар, оториноларинголог, заслужений діяч науки Російської Федерації, проф. В. Ф. Антонів.

Цікавим доповненням до музею є дві фотогалереї, які влаштовано на стінах фойє четвертого поверху – ректорів і викладачів університету (55 осіб), які зробили найбільший вклад у становлення і діяльність університету, а також фотогалерея портретів вітчизняних і зарубіжних почесних членів вченої ради університету (46 осіб).

Чільне місце займають матеріали святкування 50-річчя, 55-річчя та 60-річчя з дня заснування Тернопільського медичного університету.

Вітринна експозиція завершується досягненнями університету в останні три роки.

У 2015 р. університет став членом Європейської асоціації університетів. У 2016 р. в університеті відкрито навчально-практичний центр стимуляційного навчання і створено стоматологічне відділення університетської клініки.

Відсотковий склад викладачів університету з науковим ступенем становить 92,87 %, що є найвищим серед медичних навчальних закладів України.

У 2015-2017 рр. укладено 34 угоди про співпрацю з іноземними навчальними і науковими закладами. Університет започаткував програму отримання двох дипломів (українського та європейського) студентами Навчально-наукового інституту медсестринства за освітніми рівнями «бакалавр» і «магістр» з 2017 року.

ТДМУ – один із 10 навчальних закладів та єдиний з медичних вищих навчальних закладів України є учасником проекту сприяння академічній доброчесності в Україні – Strengthening Academic Integrity in Ukraine Project (SAIUP). Університет посів перше місце у галузевому рейтингу Міністерства охорони здоров'я України серед вищих медичних навчальних закладів України у 2016 році. За результатами аудиту, проведеного експертною сертифікаційною компанією, міжнародним Бюро VERITAS, ТДМУ отримав сертифікат і гравертон міжнародного стандарту якості ISO 9001...2015.

Відвідувачі музею у будь-який час мають змогу оглянути експозиції музею та переглянути відповідні відеоматеріали щодо здобутків науковців університету, історії всіх кафедр навчального закладу, а також біографії всіх вчених і педагогів університету, портрети яких розміщені у фотогалереї.

4.2 Історичний музей-садиба академіка І. Я. Горбачевського

На основі об'єкту культурної спадщини у с. Зарубинці Збарзького району Тернопільської області в колишній садибі сім'ї Горбачевських створено музей-садибу академіка І. Я. Горбачевського. Музей заснований у 2004 р., коли зусиллями колективу ТДМУ за кошти університету будинок відновили в його первісному вигляді, упорядкували обійстя та встановили меморіальну дошку з барельєфом вченого.

У 2009 р. до 155-річчя від дня народження академіка Івана Горбачевського урочисто відкрили й освятили експозицію музею-садиби. Експозиція побудована на оригінальних матеріалах кінця XIX – першої половини XX століття і має 3 розділи: «Життєвий шлях академіка І. Я. Горбачевського», «Брати Горбачевські», «Наукові досягнення академіка І. Я. Горбачевського». В основу експозиції музею лягли фотографії, листи, особисті речі родини Горбачевських, предмети побуту, наукові книги, підручники та публікації, які написав академік і опублікував ще за свого життя, вітальні адреси та інше. Велику цінність становлять експонати, які зберегла й подарувала онука Антона Горбачевського – рідного брата академіка Ірена-Романа Носик, мистецтвознавець, графік з канадського міста Торонто.

У розділі «Життєвий шлях академіка І. Я. Горбачевського», який присвячений родині Горбачевських, представлені особисті речі та предмети побуту сім'ї у різних періодах життя Івана Яковича Горбачевського від його юних років до смерті.

Цікавим музейним експонатом служить родовід сім'ї, відповідно з даними якого, попередні покоління роду Горбачевських належали до шляхти, мали свій родинний герб, займали керівні посади в уряді, у війську різних міст Галичини у XIV–XVI столітті. За склом у шафі можна побачити вишите полотно, яким колись були прибрані вікна та двері в хаті отця-декана Якова Горбачевського (батька Івана та Антона). Теперішні вишиті штори на вікнах – точна копія оригіналу.

В іншій шафі кімнати музею знаходиться дзеркало, що є весільним подарунком. На інформаційних стендах розташовані документальні світлини та листи доньок Івана Горбачевського Марії та Ольги до мами та тата. Серед речей також є серветка, яку вишила донька Івана Горбачевського Ольга під час учителювання на Закарпатті, і вишивки, які академіку подарувала Олена Пчілка.

Розділ «Брати Горбачевські» коротко, але яскраво висвітлює життєвий шлях рідного брата Івана Горбачевського – Антіна. Їх долі подібні, близькі, й

навіть прожили вони однаково – по 88 років. Молодший брат Івана Яковича – Антін був юристом, адвокатом, галицьким громадським і політичним діячем. Все життя Іван і Антін спілкувалися, підтримували один одного, будучи однодумцями, вони щиро служили українському народові, його поступові та національному пробудженню.

Розділ «Наукові досягнення академіка І. Я. Горбачевського» розповідає про наукові досягнення і відкриття великого науковця. Іван Якович залишив після себе 66 наукових публікацій з хімії, біохімії, епідеміології, судової медицини, токсикології та інших галузей, понад 100 наукових опрацювань у галузі санітарії, багато з яких свого часу впровадили в Австро-Угорщині. Багато з опублікованих ним статей і підручників представлено у другій експозиційній залі.

Музей є місцем проведення «Горбачевських читань» до річниці з дня народження академіка І. Я. Горбачевського, оглядових екскурсій для студентів і відвідувачів.

4.3 Музей члена-кореспондента НАМН України, заслуженого діяча науки і техніки України, доктора медичних наук, професора Ковальчука Леоніда Якимовича

Музей члена-кореспондента НАМН України, заслуженого діяча науки і техніки України, доктора медичних наук, професора Ковальчука Леоніда Якимовича було відкрито у квітні 2015 р. в аудиторії № 3-а адміністративного корпусу університету.

Центральне місце в музеї займає експозиція – макет робочого стола кабінету ректора. На ньому – перекидний календар, робочі записи, Конституція України і Закон України «Про вищу освіту», які постійно були під рукою ректора, окуляри Леоніда Якимовича, його фотографія під час бесіди з відвідувачами.

Над столом – монітор, за допомогою якого можна побачити серію фотографій і відеокадри, що ілюструють життєвий шлях та діяльність видатного хірурга, вченого, організатора медичної освіти й охорони здоров'я. У вітринах експозиції музею – документи про обрання проф. Л. Я. Ковальчука членом-кореспондентом НАМН України, нагородження орденом «За заслуги» III ступеня, знаком «Відмінник освіти України», Почесна грамота Верховної Ради України «За особливі заслуги перед Українським народом», Почесна грамота МОЗ України «За вагомий внесок у розвиток охорони здоров'я України», диплом номінанта «Золотої книги української еліти», диплом лауреата Міжнародного рейтингу популярності «Золота фортуна», «За створення зразка медичної освіти в Україні», диплом лауреата Всеукраїнського проекту «Золотий фонд нації «Національні лідери України», найвища профспілкова нагорода – Почесний знак Федерації профспілок України «За розвиток соціального партнерства».

В експозиції – фотографія, яка засвідчує вручення Л. Я. Ковальчуку Патріархом Київським і всієї Руси-України Філаретом Ордена Святого Миколая Чудотворця «За заслуги з відродження духовності в Україні та утвердження Помісної Української православної церкви».

На стіні в рамках – багато грамот і дипломів, якими був нагороджений університет за успіхи, досягнуті під керівництвом Леоніда Якимовича.

Серія фотографій ілюструє закордонні поїздки ректора, підписання угод про ділову співпрацю з медичними навчальними закладами і клініками, а також вручення Леоніду Якимовичу диплома Почесного професора Університету Південної Кароліни (США), Срібної медалі Вроцлавського медичного університету (Польща), іменної ювілейної медалі Братиславського медичного університету (Словаччина). Окремі фотографії ілюструють вручення ректором дипломів почесним професорам Тернопільського державного університету імені І. Я. Горбачевського.

Привертають до себе увагу подаровані ректору сувеніри, а також узбецький національний халат, подарований Ташкентською медичною академією.

Серед подарунків – ікони, картини. Поряд з великим фотопортретом – художній кольоровий портрет усміхненого Леоніда Якимовича.

Завершує експозиції музею вітрина з газетами «Медична академія» і «Університетська лікарня», які вийшли після смерті проф. Л. Я. Ковальчука і присвячені його пам'яті. Також експонується заснована в 2015 р. громадська відзнака імені академіка Л. Я. Ковальчука – орден «За спасіння життя», яку вручають за героїчні вчинки, дії, завдяки яким було врятовано життя іншої людини, а також за наукові здобутки в галузі медицини, що дало змогу зберегти здоров'я Української нації.

Музей Леоніда Якимовича Ковальчука та заснування ордена його імені засвідчують вшанування і зберігають пам'ять про видатного вченого, хірурга, педагога та громадського діяча.

РОЗДІЛ 5

УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА ОБГОВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ

У сучасному ритмі життя ми часом не замислюємося про те, що залишиться від нас для науки наступним поколінням людей. Головну місію спадковості надбання поколінь, демонстрації накопиченої спадщини сучасникам несуть музеї [3, 4, 86, 87]. Музеї мають важливе просвітницьке значення, а університетські музеї ще й наукове. Як свідчать історичні факти, перші музейні колекції наукового характеру з'являються саме в університетах [8, 88]. Музеї – це хранителі пам'яті, які акумулюють історію в різних формах і проявах, допомагають сучасникам відчувати зв'язок часів і поколінь, покликані здійснювати культурні, освітні, науково-дослідні функції і забезпечувати популяризацію історико-культурної спадщини [6, 14, 89].

За даними Державної служби статистики в Україні кількість музеїв становить близько 600 одиниць з кількістю відвідувачів – 20 млн. осіб. Слід відзначити, що Україна входить до десятки країн Європи за кількістю музейного надбання.

У контексті завдань музейної педагогіки важливе місце відведено музеям при навчальних закладах, які можна розглядати як творчі лабораторії з вироблення в підростаючого покоління здатності до самостійних суджень та відстеження причинно-наслідкових зв'язків, виховання історичної свідомості та морально-етичних ціннісних орієнтацій, застосування різних видів практичної пошуково-дослідницької та творчої діяльності [12, 90, 91].

Музеї завжди пов'язують з культурною спадщиною, освітою, просвітництвом, духовністю. Відповідно до Закону України «Про музей та музейну справу» музеї – це «культурно-освітні та науково-дослідні заклади, призначені для комплектування, обліку, збереження та використання пам'яток

природи, матеріальної і духовної культури, залучення громадян до надбань національної і світової історико-культурної спадщини».

Метою музеїв при навчальних закладах є створення найповнішої уяви змісту оточуючої нас живої природи, будови організму людини, а також як осередку освіти й виховання, вони сприяють формуванню в студентській молоді національної свідомості, поваги до історії освітнього закладу [92, 93].

Взаємозв'язки між закладами вищої освіти та матеріальними колекціями музеїв є глибоко історичними [94, 95].

На сьогоднішній день у Тернопільському національному медичному університеті функціонують як музеї історичного, так і навчального профілю, зокрема, музей історії Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського, історичний музей-садиба академіка І. Я. Горбачевського, музей члена-кореспондента НАМН України, заслуженого діяча науки і техніки України, доктора медичних наук, професора Ковальчука Леоніда Якимовича, навчально-біологічний музей імені І. І. Яременка кафедри медичної біології, навчальний музей кафедри анатомії людини, навчальний музей кафедри патологічної анатомії з секційним курсом та судової медицини [96].

Історичні музеї ТНМУ мають на меті ознайомити відвідувачів музею навчального закладу з підґрунтям здобутків і основними досягненнями університету за роки його багаторічного існування, розповісти всім бажаючим історію та традиції університету, розкрити долі та справи випускників, представити творчі шляхи та досягнуті успіхи науковців, їх суспільну діяльність, викликати гордість за свою освітню інституцію [97].

Діяльність історичних музеїв завжди спрямована на збереження пам'яті людей та важливі події їхнього життя, постійне підвищення їх духовної цінності. Музеї – це єдині музеї, які можуть зафіксувати становлення традицій, їх зростаючий вплив на свідомість людей і сам процес формування історії [98, 99, 100]. Минають роки, минають покоління, а музеї залишаються невичерпними сховищами людської пам'яті. Там зберігаються документи,

документи, фотографії, особисті речі, сувеніри та подарунки – усе, що торкається душею живої історії. Музеї безсмертні! Цей музей відвідують ті, хто думає, що може знайти невидимі золоті нитки, якими життя прикрашає час.

Навчальні музеї при ТНМУ займають чинне місце в навчально-виховному процесі, оскільки у різноманітності наочностей одне з перших місць займають зображення натуральних об'єктів і вони самі, що формує найповніше уявлення змісту живої природи, яка нас оточує, а також всестороннє бачення будови організму. Навчальні музеї проводять наступну роботу: організовують дослідницьку діяльність згідно з тематикою музеїв; систематично поповнюють фонди музеїв, проведячи екскурсії, експедиції, походи, а також використовуючи інші шляхи наповнення та комплектування експозицій; організовують облік експонатів і музейних предметів, забезпечують їх правильне та бережне збереження; формують та поповнюють стаціонарні виставки та музейні експозиції; проводять освітньо-виховну роботу серед учнівської молоді і населення; надають можливість використовувати матеріали музею в освітньо-виховному процесі та науково-дослідній роботі. Окрім традиційного екскурсійного показу учбові музеї широко використовують специфічні форми і методи роботи з колекціями. Це демонстрація окремих музейних предметів на лекціях, науковий опис та обробка матеріалів польових досліджень під час практичних занять [102, 103].

Природні та антомічні об'єкти, їх зображення та колекції займають провідні місця серед великої різноманітності в оточуючій нас живій природі. Ось чому навчальні музеї займають чільне місце у навчально-виховному процесі. Дизайн експозицій навчальних музеїв ТНМУ розроблені з урахуванням конкретних тем навчального плану [104].

Екологічні та систематичні експозиції навчально-біологічного музею підкреслюють біорізноманіття натуральних об'єктів, вказують на екологічні проблеми навколишнього середовища та залучають відвідувачів безпосередньо до їх вивчення, створюючи потужні навчальні можливості, що сприяють

заохоченню учнів та студентів до вивчення природних об'єктів та їх взаємозв'язків [105, 106].

Анатомічні колекції, зібрані у навчальних музеях ТНМУ, мають відношення до будови тіла людини, і представляють велику музейну цінність, зокрема, наукову, історичну художню, культурну. Можна умовно виділити чотири основні категорії привабливості предметів анатомічного музею. Це: естетична – красиво, – прагматична – корисно, бо полегшує вивчення, – асоціативна – мені знайомо, інформаційна – цікаво. Анатомічні музейні предмети накопичуються в музейних фондах, досліджуються і експонуються в залах музею вже матеріали, які є вихідними для розуміння сутності розвитку анатомічних структур [73].

Слід зазначити, що збір природничо-наукових колекцій у всій їхній різноманітності дуже специфічний, але парадоксально специфічним є збір анатомічних колекцій, оскільки він зобов'язує працювати з трупним матеріалом, і до того ж не завжди свіжим. Але зібрати це ще не все, потрібно ще й зберегти, та й до того ж таки, щоб мертво тіло або його частини могли показати внутрішню красу живого організму. У цьому полягає парадокси анатомічних колекцій. Адже вивчаючи мертво, ми пізнаємо живе.

Але такий специфічний музей як анатомічний повинен мати й художнє оформлення, що підкреслює його красу та значимість.

Анатомічна структура як музейний об'єкт, викликає великий інтерес, якщо виявлено зв'язок із вже наявним знанням: так виглядає печінка свині, так скелет птаха, а так виглядає ембріон риби або людини. Знайомство з вже отриманою з предмета або дисципліни інформацією з експонатами, що знаходяться в музеях, таким чином може зацікавити велике коло користувачів. І не лише студентів. Дуже важливим є розвиток в анатомічних музеях досліджень, у яких анатомічна структура служить не засобом (як у зоологічній систематиці), а предметом в аналізі [73].

В процесі написання роботи було проаналізовано вплив наочного матеріалу експозицій навчальних музеїв на якість навчання учнів і студентів, та

розглянуто яким чином взаємодія викладача та аудиторії може сприяти кращому засвоєнню знань. Було проведено серію опитувань серед відвідувачів, в яких оцінювали вплив музейних експонатів і колекцій на навчання в музеях кафедри анатомії людини, медичної біології, патологічної анатомії з секційним курсом та їх відвідуваність. Аналіз опитувань учнів і студентів показав, що експозиції відіграють суттєву роль при вивченні будови людського організму, будови багатоклітинних організмів, особливостей їх життєдіяльності.

Крім того, встановлено, що експозиції навчально-біологічного музею мають важливе значення під час проведення практичних занять з медичної паразитології, оскільки вони демонструють принципи взаємодії паразита та хазяїна, що можуть бути основою для розуміння студентами основних методів профілактики паразитарних захворювань, при вивченні отруйних тварин, а також ролі людини у зміні природних екосистем. Студенти особливо позитивно відгукуються про інформативність схем із клінічними проявами та методами лабораторної діагностики інвазій. Як результат, зростає розуміння студентами життєвих циклів паразитів, шляхів зараження ними та способів профілактики паразитарних захворювань. Крім того, дослідження вказує на поглиблене розуміння мікроеволюційних і макроеволюційних процесів завдяки представлених у музеї експозиціях.

Таким чином, експозиції навчальних музеїв ТНМУ дають можливість сформувати у відвідувачів систему знань про будову організму людини, закони природи та сприяють розвитку клінічного мислення у майбутніх медиків.

Повноцінне життя є у музею тоді, коли він, концентруючи матеріал та зберігаючи його, передає людям інформацію, що є своєрідним камертоном науковості, моральності, духовності, вартим усілякого захисту, збереження та зміцнення. Призначення музею полягає в накопиченні інформації та виявленні закономірностей, що відносяться до процесів пізнання і передачі знань за допомогою музейних предметів [15, 23, 71, 107].

Отже, музеї займають вагоме місце в навчально-виховному процесі особистості, завдяки їм історія університету набуває нового звучання. Музеї

закладу освіти посідають особливе місце серед завдань сучасної системи освіти й оновлення музейної справи. Повноцінне життя є у музею тоді, коли він, концентруючи матеріал та зберігаючи його, передає людям інформацію, що є своєрідним камертоном науковості, моральності, духовності, вартим усілякого захисту, збереження та зміцнення. Призначення музею полягає в накопиченні інформації та виявленні закономірностей, що відносяться до процесів пізнання і передачі знань за допомогою музейних предметів.

Значне місце серед оновлених підходів до організації навчального процесу у навчальних закладах займає музейна педагогіка, яка відіграє важливу роль в системі освіти, сприяючи всебічному розвитку особистості студента. Музейна педагогіка – це сфера діяльності, яка передає культурний досвід на основі мультимедійного та міждисциплінарного підходів через педагогічні процеси. Це наукова дисципліна знаходиться на стику музеєзнавства, психології, педагогіки, і розглядає музей як цілісну навчально-освітню систему. Розвиток музейної педагогіки, удосконалення експозицій діючих музеїв – справа важлива і кропітка, і тому вимагає певного досвіду [21, 52, 108].

Музейна педагогіка досліджує характер використання музейних засобів, існуючі музейні форми комунікації, застосування музейних засобів під час передачі та сприйняття інформації зі сторони педагогіки. Розглядаючи сутність музейної педагогіки з позиції професійної освіти, необхідно підкреслити, що це сфера наукової діяльності сучасного навчального музею, яка орієнтована на передачу культурного та духовного досвіду через освітньо-педагогічний процес в умовах музейного навчально-наукового середовища. Музейна педагогіка дає можливість розвинути та вдосконалити знання та вміння в галузі освіти, історії, мистецтва, вона сприяє збагаченню загальної ерудиції особистості. На думку Ю. Бойчука [109], сучасна музейна педагогіка, в першу чергу, спрямована на вирішення практичних задач щодо активізації творчих здібностей особистості. Відмінні характеристики навчання у музейній педагогіці складають неформальність і добровільність. Особливістю такого навчання є можливість

максимально реалізувати свій творчий хист і задовольнити пізнавальні інтереси.

Освіта і виховання, як функції музейної справи, ґрунтуються на змісті та певному впливі музейних колекцій і експонатів на відвідувачів музею, що супроводжується великим обсягом отримуваної інформації [110]. В результаті реалізації вищезазначених функцій музей задовільняє та розвиває не лише пізнавальні, але й культурні запити суспільства [52, 111]. Музеї, що створені та діють у закладах вищої освіти, сприяють не лише пропаганді історичного минулого, але й залученню викладачів і студентської молоді до науково-дослідницької, пошукової та краєзнавчої роботи через музейну справу. Музейні предмети, пам'ятки історії та культури, об'єкти природи «оживають» внаслідок людської діяльності або процесів, що відбуваються у природі, відроджують культуру та історію свого часу. Успіхи в оновленні музейної справи у системі освіти значною мірою залежать не тільки від перебудови навчальних закладів, а й від перетворень у житті країни в цілому [6, 8, 21].

Серед основних функцій музею виділяють наступні: документування, освіта та виховання. Документування – це цілеспрямоване, скоординоване та структуроване відображення різноманітних історичних фактів, подій і явищ, а також природних і соціо-культурних процесів за допомогою музейних експонатів. Ця функція музею проявляється через ідентифікацію та відбір природних об'єктів і артефактів, таких як предмети праці чи одягу, створених людиною. В цьому також можуть приймати участь й інші складні об'єкти, які представляються у вигляді фізичних свідоцтв об'єктивної реальності. Функція документування проявляється в музеях у процесі дослідження та формування наукових описів музейних експонатів, що дозволяє відвідувачам музею об'єктивно сприймати дійсність [32, 53, 112]. Освіта, саморозвиток і виховання – це функції музею, які ґрунтуються на змістовному та репрезентативному впливі експонатів музею на його відвідувачів і передбачає отримання великого обсягу пізнавальної інформації. Завдяки цим функціям музеї стимулюють та задовольняють як пізнавальні, так і культурні потреби суспільства. Ці функції

музеїв також проявляються у різноманітних формах виставкової та культурно-просвітницької діяльності [113, 114].

Донести до кожного студента історію, традиції, надбання вузу, розкрити життєві шляхи та наукові здобутки випускників навчального закладу, показати їх творчий шлях, наукові досягнення, суспільну діяльність студентів, викликати гордість за свій університет - головна мета музею.

Реалізація музеями функції саморозвитку та взаємодії зумовлена наявністю громадських інституцій і установ, які активно взаємодіють з музеями та іншими громадськими установами освіти, науки та культури. Система таких зв'язків має бути ефективною та різноманітною. Це, в першу чергу, має стосуватись не лише дошкільних і шкільних установ, але й і всієї системи середньої та вищої освіти.

Також, основним методологічним прийомом у співпраці педагогів закладу освіти та сучасного музею є інтерактивність, яка полягає у впровадженні нових технологій освіти, зокрема створення центрів науки (музеїв науки). Створення таких музеїв, як розгалуженої системи новітніх науково-освітніх інституцій, передбачають формування культурних науково-освітніх комплексів музейного типу, які виконуватимуть не лише традиційні демонстраційні функції експонування фондів, а будуть насамперед науковими, духовними розвивальними осередками, центрами організації дозвілля й освіти для молоді [86, 109, 115]. Метою діяльності таких центрів науки має бути популяризація наукового знання та представлення їх серед всіх верств населення різної культурної приналежності та рівня їх освіченості, різних вікових груп як основного рушія розвитку світової цивілізації, сприяння розвитку інноваційного прогресу шляхом залучення великої кількості осіб і громадскості до креативної роботи, покращення привабливості туристів України та відвідувачів музеїв [110, 116, 117].

Музеї науки перед собою ставлять наступні цілі: інтегрування здобутку наукової спільноти України у світовий науково-пізнавальний і духовно-культурний простір; створення наукової культури відвідувачів до сприйняття

наукової інформації, усвідомлення ними цінності та специфіки мови музейних експозицій, уміння орієнтуватись у музейному та експозиційному середовищах; стимулювання зацікавлення до пізнання у відвідувачів музею, створення цілісної міждисциплінарної наукової картини світу; забезпечення рівного доступу до наукового здобутку й доробку світового та національного рівнів, музейних експонатів для усіх бажаючих різних вікових груп, зокрема і дітей, з активним залученням до виставок сімей; проєктування, формування та створення певних інтерактивних музейних експозицій, із застосуванням театралізованих заходів, ігор, гуртків-студій для дітей для реалізації науково-освітніх і розвитку культурно-просвітницьких проєктів і програм.

Музеї забезпечують сприятливі умови для навчання протягом усього життя, вони забезпечують діалог між науковцями та відвідувачами задля всебічного висвітлення найновіших досягнень світової і вітчизняної науки, допомагають зрозуміти використання досліджень в освітній та навчальній практиці. Музеї створюють високоякісні платформи для наукових дискусій, які мають за мету вирішення соціальних проблем, цим самим стимулюють залучення великої кількості громадськості до даного процесу. Музеї знайомлять відвідувачів не лише із здобутками світової та вітчизняної науки, але й проблемами, що постали перед людством внаслідок технологічного та технічного прогресу. Музеї допомагають виховувати відповідальність суспільства за результати своєї діяльності та дають можливість усвідомлювати можливість широкого упровадження сучасних інноваційних підходів у музейному менеджменті [40, 51, 118, 119].

Отже, завдяки музейно-педагогічним технологіям з'являються нові методи для здійснення освітнього процесу, навчання і виховання молоді, формування особистості на основі залучення молодого покоління до дослідницької діяльності засобами музейної експозиції з використанням інформаційних технологій, розвитку їхніх дослідницьких навиків і критичного мислення, здатності до самостійних суджень й оцінок своєї роботи. Музейна педагогіка надає широку можливість органічно поєднувати педагогічну освіту, науково-

дослідницьку та освітню діяльність засобами музейної експозиції з використанням інформаційних технологій. Музейна педагогіка є одним із найбільш значущих напрямів сучасної педагогіки, який орієнтований на вирішення завдань навчання, виховання та розвитку особистості.

Методи та засоби впливу музейних інституцій на освітнє середовище закладів вищої освіти допомагає застосовувати інноваційні педагогічні технології для інтеграції музейництва та музейної педагогіки в процес саморозвитку та самовдосконалення особистості [120].

Музейна педагогіка є особливо актуальною, тому що розкриває індивідуальний культурний досвід народу в контексті його історичного, економічного та соціального розвитку. За допомогою музейних експонатів і музейних експозицій відбувається вплив на емоційну та когнітивну сфери особистості, яка усвідомлює універсальність свого культурного розвитку, що є важливим чинником у формуванні всебічно розвиненої та культурно-вихованої особистості.

Отже, музеї займають вагоме місце в навчально-виховному процесі студентів навчальних закладів. Музейна педагогіка поруч із традиційними педагогічними засадами освітньої роботи розвиває нові напрямки роботи, формує перспективний і ефективний навчально-освітній музейний модуль інтелектуальних перетворень особистості.

ВИСНОВКИ

1. Вищі навчальні заклади являють собою могутні наукові і навчальні центри, на які покладена важлива державна і суспільна місія - розвиток науки та підготовка висококваліфікованих спеціалістів. До важливих показників стану наукової і навчальної діяльності вищого навчального закладу входять науково-дослідницький і навчально-виховний процеси, які частково реалізуються музеями навчального закладу. Навчальні та історичні музеї Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського зберігають безцінну історико-культурну та наукову спадщину університету, що має колосальний потенціал для освітньої та виховної діяльності навчального закладу.

2. Музеї ТНМУ займають чільне місце в системі освіти університету, оскільки їх діяльність у значній мірі визначається вимогами навчального процесу та можливостями закладу освіти. Розвиток музеїв і ефективність їх роботи вирішальним чином залежать від відповідного забезпечення та чіткого розуміння професорсько-викладацького складу колективу університету пріоритетів вищого навчального закладу.

3. Аналіз опитувань учнів і студентів, відвідувачів музеїв ТНМУ, показав, що експозиції навчальних музеїв відіграють суттєву роль при вивченні навчальних дисциплін медико-біологічного профілю, а саме при вивченні будови людського організму та будови багатоклітинних організмів, особливостей їх життєдіяльності. Історичні музеї ТНМУ, є осередком освіти й виховання, місцем пізнання і передачі знань, вони є невичерпною скарбницею людської пам'яті, що дозволяють доторкнутися душою до живої історії.

4. Музеї ТНМУ займає важливе місце в навчальному процесі, завдяки чому теорія і практика дуже добре впливають на професійну підготовку лікарів.

5. Музейна педагогіка позитивно сприяє процесу розвитку характеру, формування нового способу мислення, відходу від авторитарних засад, підвищення мотивації навчальної діяльності відповідно до сучасних освітніх

тенденцій. Активне використання музеїв ТНМУ на практичних заняттях дасть можливість поглибити знання з предмету, розширити картину об'єктів дослідження, що, як основа музейної педагогіки, сприятиме всебічному розвитку особистості студента. Із впровадженням і реалізацією методики музейної педагогіки відбудеться її науково-теоретичний розвиток як окремої самостійної та важливої галузі педагогіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Каталог музеїв при навчальних закладах України / Уп. Л. А. Гайда. – Кіровоград: Лисенко В. Ф., 2012. – 136 с.
2. Белікова М. В. Основи музеєзнавства: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М. В. Белікова, В. М. Зайцева ; Запорізький національний технічний університет. – Запоріжжя: ТОВ «ЛППС» ЛТД, 2015. – 180 с.
3. Децик Р.А. Музей – історичний скарб народу: Методичний посібник. – 5. Ужгород: Гражда, 2017 – 68 с.
4. Музейна справа у закладах освіти. Методичні рекомендації / укладач О. М. Вагеннік. Запоріжжя, 2020. 76 с.
5. Салата О.О. Основи музеєзнавства: навчально-методичний посібник. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – 164 с.
6. Музейна педагогіка в науковій освіті : збірник тез доповідей учасників II Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 26 листопада 2020 р. / за наук. ред. С. О. Довгого. – Київ : Національний центр «Мала академія наук України», 2020. – С. 61-64.
7. Прожога В. М. Музейна педагогіка: залучення молоді до вивчення та збереження історичної спадщини //Педагогічна майстерня. 2018. – № 2. – С.23-27.
8. Удовиченко І. Принципи музейної педагогіки в період переосмислення ролі музею в суспільстві. Музейна педагогіка в науковій освіті : збірник тез доповідей учасників I Всеукраїнської науково-практичної конференції, 28 листопада 2019 р. м. Київ – Біла Церква: Видавництво «Авторитет» ФОП Курбанова Ю. В. – 2019. – С. 99-102.
9. Watson, S. National Museums and the Origins of Nations: Emotional Myths and Narratives, 1st ed.; Routledge: London, UK, 2020; 228 p.
10. Conway, B. New Directions in the Sociology of Collective Memory and Commemoration. Sociol. Compass 2010, 4, 442–453.

11. Moliner, P. Bovina, I. Architectural Forms of Collective Memory. *Int. Rev. Soc. Psychol.* 2019, 32, 12.
12. Філіпчук Н.О. Музейна педагогіка в оптимізації культурно-освітнього процесу. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика.* – 2017. – Вип. 2. С. 256–265.
13. Музейна справа в закладах освіти. Методичні рекомендації / Г.В. Марюхно, Ю.О. Ярошенко – Полтава: «Фірма «Техносервіс», 2012. – 126 с.
14. Музей як комунікативний та освітній простір: навч. посіб. / П. В. Вербицька, Р. Е. Пасічник; Нац. ун-т "Львів. політехніка". – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2017. – 229 с.
15. Крізь призму минулого до сьогодення / [М. М. Корда, Л. Я. Федонюк, А. І. Паламарчук та ін.] ; за ред. М. М. Корди, Л. Я. Федонюк. – Тернопіль : ТДМУ, 2017. – 480 с.
16. Milovanov K., Nikitina E., Sokolova N., Sergeyeva M. The creative potential of museum pedagogy within the modern society. – *Education.* – Vol. 38 (№ 40). – 2017. – 11 p.
17. Banini, T. Towards a Methodology of Constructing Local Territorial Identities. In *Territorial Identities in Action: Theory and Practice*; Povan, O.R., Ed.; Presa Universitara Clujeana: Cluj-Napoca, Romania, 2021; pp. 13–40.
18. Zhang, C.X.; Xiao, H.; Morgan, N.; Ly, T.P. Politics of memories, Identity construction in museums. *Ann. Tour. Res.* 2018, 73, 116–130.
19. Маньковська Р. Музеї України в суспільно-історичних викликах ХХ – початку ХХІ століть. Львів: Простір М, 2016. 408 с.
20. Гайда Л. Музей у навчальному закладі. Київ: Шк. світ, 2009. 128 с. (Бібліотека «Шкільного світу»).
21. Караманов О. Музейна педагогіка в контексті багато-культурного освітнього середовища в Україні. *Шлях освіти.* 2012. № 2. С. 8–11.
22. Омельченко Ю. Шкільні музеї. Київ: Радянська школа, 1981. 128 с.
23. Марюхно Г., Ярошенко О. Організатору музейної справи в закладах освіти: методичні рекомендації. Полтава, 2004. 117 с.

24. Міхно О. Спадщина Василя Сухомлинського у виставковій діяльності Педагогічного музею України. Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Щоб у серці жила Батьківщина: збірник матеріалів ІХ Міжнародної наук.-практ. конф. і ХХІІІ Всеукр. пед. читань (м. Луцьк, 15–16 вересня 2016 р.) / упор. О. Сухомлинська, П. Олешко. Луцьк: Надстир'я, 2016. С. 194–198.
25. Отрох Н. Інноватика в музейній педагогіці. Педагогічні науки: зб. наук. праць. Вип. 118. Київ, 2014. С. 173–181.
26. Ласкій І. Курс «Музейна педагогіка»: особливості взаємодії школи і музею. Мистецтво та освіта. 2009. № 3. С. 27–30.
27. Піскун С. Педагогічне краєзнавство в організації навчально-виховного процесу вищої школи. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/2067/1/ghdruiohdi.pdf>.
28. Поліщук Г. Екскурсійний метод навчання. Рідна школа. 2004. № 9. 80 с.
29. Щербак Д. Розвиток музейної педагогіки. Краєзнавство. Географія. Туризм. 2010. № 20. 29 с.
30. Барецька О. Музейна педагогіка: теоретичні засади створення технології. Завуч. 2017. № 14. с. 9–14.
31. Дудар О. В. Актуальність і перспективи музейної педагогіки. Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки і мистецтв: Щоквартальний науковий журнал. 2010. № 1. С. 53–57.
32. Караманов О. В. Музейна педагогіка в контексті багатокультурного освітнього середовища в Україні. Шлях освіти. 2012. № 2. С. 8–11.
33. Квас О. Музейна педагогіка як інструмент розширення освітнього простору. Молодь і ринок. 2019. № 5(172). С. 12–16.
34. Прожога В. М. Музейна педагогіка: залучення молоді до вивчення та збереження історичної спадщини. Педагогічна майстерня. 2018. № 2. С. 23–27.
35. Гохстрат Е., Гейн А. Теорія навчання Девіда Колбі в музеї. Київ: Музейний простір, 2015. 96 с.
36. Норріс Л., Тісдейл Р. Креативність у музейній практиці / пер. з англійської А. Коструби, Г. Кузьо, О. Омельчук, Є. Червоного. Київ: Видавець Чередниченко А.М., 2017. 192 с.

37. Юхневич М. Ю. Музейная педагогика за рубежом. URL : www.museum/future/lmp/edu/child3.htm.
38. Музей як комунікативний та освітній простір : навч. посіб. / П. В. Вербицька, Р. Е. Пасічник ; Нац. ун-т "Львів. політехніка". – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2017. –229 с.
39. Музейна педагогіка в науковій освіті : збірник тез доповідей учасників II Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 26 листопада 2020 р. / за наук. ред. С. О. Довгого. – Київ : Національний центр «Мала академія наук України», 2020. – С. 61-64.
40. Музейна справа у закладах освіти. Методичні рекомендації / укладач О. М. Вагеннік. Запоріжжя, 2020. 76 с.
41. Удовиченко І. В. Музейна педагогіка: теорія і практика: науково-методичний посібник. Київ : Лотос, Національний музей історії України, 2017. 72 с.
42. Удовиченко І. Принципи музейної педагогіки в період переосмислення ролі музею в суспільстві. Музейна педагогіка в науковій освіті : збірник тез доповідей учасників I Всеукраїнської науково-практичної конференції, 28 листопада 2019 р. м. Київ–Біла Церква: Видавництво «Авторитет» ФОП Курбанова Ю. В., 2019. С. 99–102.
43. Філіпчук Н.О. Музейна педагогіка в оптимізації культурно-освітнього процесу. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2017. Вип. 2. С. 256–265.
44. Федонюк Л.Я. Життя для науки: монографія / Л. Я. Федонюк, О. М. Ярема, С. С. Подобівський. – Тернопіль : ТДМУ, 2018. – 72 с.
45. Міська комплексна цільова програма «Освіта Києва. 2019–2023 роки». Департамент освіти і науки виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації). URL: <https://don.kyivcity.gov.ua/content/osvita-kyieva.html>
46. Маньковська Р. Освітньо-культурологічний проєкт «Музейна педагогіка в культурно-освітньому просторі Києва: досвід, проблеми,

перспективи». Національна спілка краєзнавців України. URL: <http://nsku.org.ua/?p=13438>

47. Савченко М. Науково-теоретичні підходи до розвитку культурно-мовних цінностей учнів у контексті дослідно-експериментальної роботи в гімназії. Дидактика: теорія і практика: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. С.160–171.

48. Бацевич Ф.С. Вступ до лінгвістичної прагматики: підруч. Київ: ВЦ «Академія», 2011. 304 с.

49. Addo, G. Whom Does the Object Call For ? Encoding Activism in Exhibitions in Sweden; Malmo University: Malmo, Sweden, 2021.

50. Федонюк Л.Я. Навчально-біологічний музей кафедри медичної біології – цінний скарб і гордість університету // Л.Я. Федонюк, С.С. Подобівський, О.М. Ярема. // Медична освіта. – 2018. – № 1 (77). – С. 141–145.

51. Савченко М.П. Креатив музейної педагогіки для розвитку культурно-мовних цінностей особистості. Науково-методичний вісник Ніжинського обласного педагогічного ліцею Чернігівської обласної ради: науково-методичний збірник. 2020. Вип. №1(17). Ніжин: ПП Лисенко, 2020. С.75–79.

52. Савченко М. Музейна педагогіка як засіб розвитку культурно-мовних цінностей, комунікативної компетентності та громадської активності учнів. Формування громадянської культури в Новій українській школі: традиційні та інноваційні практики: збірник матеріалів конференції. Суми: РВВ СОІППО, 2020. С.213–219 с.

53. Закон України «Про музеї та музейну справу – Електронний ресурс – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-63>

54. Контекст, у якому здійснюється проект (середовище, виклики доби та потреби музейної сфери України). Музей Івана Гончара: актуальний музей. URL: <http://honchar.org.ua/dynamic/pro-proekt/seredovysche/>

55. Музей – платформа суспільного діалогу: Матеріали Міжнар. наук.-пр. акт. конференції до 125 річниці Львівського історичного музею, Львів, 5 жовт. 2018 р. / Львівський історичний музей. Львів: Вид-во «Коло», 2018. 400 с.

56. Biesta G. Good education in an age of measurement: Ethics, politics, democracy. Boulder, CO: Paradigm Publishers, 2010. URL :<http://www.rpajournal.com/dev/wpcontent/uploads/2012/07/R1.pdf>.

57. Музейний простір України. Електронний ресурс – Режим доступу: <http://prostir.museum/ua>

58. Педагогічний музей України Національної академії педагогічних наук України – Електронний ресурс – Режим доступу: <http://pmu.in.ua>

59. Удовиченко І. Принципи музейної педагогіки в період переосмислення ролі музею в суспільстві. Музейна педагогіка в науковій освіті : збірник тез доповідей учасників I Всеукраїнської науково-практичної конференції, 28 листопада 2019 р. м. Київ–Біла Церква: Видавництво «Авторитет» ФОП Курбанова Ю. В., 2019. С. 99–102.

60. Децик Р.А., Чепа В.І. Запрошуємо до музеїв при навчальних закладах Закарпатської області. Карта-каталог. – Ужгород: Гражда, 2009. – 64 с.

61. Організаторам роботи з діяльності музеїв при навчальних закладах Харківщини / Упоряд. І.І. Пушкар – Х.: 2016. – 120 с.

62. Vanini, T.; Povan, O.R. Representing Place and Territorial Identities in Europe; Springer: Cham, Switzerland, 2021.

63. Garner, J.K.; Kaplan, A.; Pugh, K. Museums as Contexts for Transformative Experiences and Identity Development. J. Mus. Educ. 2016, 41, 341–352.

64. Український музей при навчальному закладі: історія і сучасність. Матеріали обласної науково-методичної конференції. – Кіровоград: Видавництво КОІППО імені Василя Сухомлинського, 2008. – 148 с.

65. Povan, O.R. Discursul Oficial Despre Identitatea Teritorială a României în Prezent; Presa Universitara Clujeana: Cluj-Napoca, Romania, 2020.

66. Трофименко Т. М. Інтерактивні методи роботи з відвідувачами як різновид музейної комунікації (із практики Харківського літературного музею). 18-ті Сумцовські читання: Музей як соціокультурний інститут в умовах інформаційного суспільства. Харків : Майдан, 2012. URL : <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/2012/ article.html?n=5>

67. Christensen J. H., Bonnelycke J., Mygind L. Bentsen P. Museums and science centres for health: from scientific literacy to health promotion. *Museum Management and Curatorship* 2016; 31(1): 17-47.

68. Cook J A., Lacey EA., Ickert-Bond SM., Hoberg EP., Galbreath K E., Bell K C., Greiman SE., McLean BS., Edwards S. From museum cases to the classroom: emerging opportunities for specimen-based education. *Archives of Zoological Museum of Lomonosov Moscow State University*. 2016; 54: 787–799.

69. Horn M. S., Phillips B. C., Evans E. M., Block F., Diamond J., Shen C. Visualizing Biological Data in Museums: Visitor Learning With an Interactive Tree of Life Exhibit *Journal of Research in Science Teaching* 2016; 53 (16): 895-918.

70. Berger, S.; Conrad, C. *The Past as History: National Identity and Historical Consciousness in Modern Europe*; Palgrave Macmillan: London, UK, 2014; 570 p.

71. Долак Я. Музейна експозиція – музейна комунікація. *Питання музеології*. 2010. №1 (1). С. 106–117.

72. Eilean Hooper-Greenhill. *Museums and Education. Purpose, Pedagogy, Performance*. London: Routledge, 2007. 250.

73. Майбутнє твориться сьогодні (2007-2012) / [М.А.Андрейчин, С.М.Андрейчин, Л.С.Бабінець та ін.]. – Тернопіль: ТДМУ, 2012. – 428 с.

74. Діяльність музеїв навчальних закладів Харківської області / Уп. Пушкар І.І. – Харків, 2011. – 132 с.

75. Apor, P. Museums of Civilization, Museums of State, Museums of Identity, National Museums in Europe, 1918–2000. In *National Museums and Nation-Building in Europe 1750–2010: Mobilization and Legitimacy, Continuity and Change*; Aronsson, P., Elgenius, G., Eds.; Taylor & Francis: New York, NY, USA, 2014; pp. 33–65.

76. Filene, B. History Museums and Identity. Finding ‘Them’, ‘Me’ and ‘Us’ in the Gallery. In *The Oxford Handbook of Public History*; Gardner, J.B., Hamilton, P., Eds.; Oxford University Press: New York, NY, USA, 2017; pp. 327–348.

77. MuseumofLondon. URL : <https://www.museumoflondon.org.uk/schools/sessiondetail?id=1060>(Дата звернення 30.10.2020.)

78. About Us. Exploratorium: website. URL: <https://www.exploratorium.edu/about-us> (accessed: 15.10.2020).
79. About Us. Ontario Science Centre: website. URL: <https://www.ontariosciencecentre.ca/about-us> (accessed: 20.10.2020)
80. About Science Centre Singapore. Science Centre Singapore: website. URL: <https://www.science.edu.sg/about-us/about-science-centre-singapore> (accessed: 20.10.2020).
81. Morrissey, K.; Dirk, G. Identity & Museum Practice: Promises, Practices, and a Broken Pipeline. *Curator Mus. J.* 2020, 63, 555–570.
82. Dimache A, Wondirad, A.; Agyeiwaah, E. One museum, two stories, Place identity at the Hong Kong Museum of History. *Tour. Manag.* 2017, 63, 287–301.
83. McLean, F. Museums and the Representation of Identity. In *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*, 1st ed.; Graham, B.J., Howard, P., Eds.; Ashgate: Hampshire, UK, 2018; pp. 283–298.
84. Про музей. Музей науки Малої академії наук України: веб-сайт. URL: <https://sciencemuseum.com.ua/ua/about-us/pid/2> (дата звернення: 21.10.2020).
85. Удовиченко І. В. Музейна педагогіка: теорія і практика: науково-методичний посібник. Київ : Лотос, Національний музей історії України, 2017. – 72 с.
86. Белофастова Т. Ю. Педагогічні засади діяльності музею як соціально-культурного центру : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.06 «Теорія, методика і організація культурно-просвітницької діяльності». Київ, 2003. 22 с.
87. Jones M. Why a museum of Scotland? Aspirations and Expectations. In *Heritage and Museums, Shaping National Identity*, 2nd ed.; Fladmark, J.M., Ed.; Routledge: New York, NY, USA, 2014; pp. 3–16.
88. Федонюк Л.Я., Рибіцька Л.Н., Тусик О.Т., Ковальова Л.Б., Гоч І.В., Недошитко Х.Ю., Муц Л.Б., Ружицька О.Ю., Кланца М.М. /Педагог і дослідник біологічного циклу. – Тернопіль, ТДМУ, «Укрмедкнига», 2013. – 20 с.

89. Wertsch, J.V. Collective memory. In *Memory in Mind and Culture*, 1st ed.; Boyer, P., Wertsch, J.V., Eds.; Cambridge University Press: New York, NY, USA, 2009; pp. 117–137.

90. Прожога В. М. Музейна педагогіка: залучення молоді до вивчення та збереження історичної спадщини // Педагогічна майстерня. 2018. № 2. С. 23–27.

91. Filipchuk, N., & Zahaiska, H. (2018). Museum pedagogy in the context of establishing cultural correspondence of education. *Гірська школа Українських Карпат*, 18, 79–85.

92. Філіпчук, Н.О. (2020). Розвиток музейної педагогіки в Україні: теорія і практика. Теорія і практика навчання дорослих в умовах формальної і неформальної освіти (с. 157–250). Київ: Талком.

93. Elgenius, G. National Museums as National Symbols. A survey of strategic nation-building and identity politics; nations as symbolic regimes. In *National Museums and Nation-Building in Europe 1750–2010: Mobilization and Legitimacy, Continuity and Change*; Aronsson, P., Elgenius, G., Eds.; Taylor & Francis: New York, NY, USA, 2014; pp. 145–167.

94. Філіпчук, Н.О. (2017). Просвітницькі функції музейної педагогіки в Україні. Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору, 21–3, III (77), 527–535.

95. Black, G. Museums, Memory and History. *Cult. Soc. Hist.* 2011, 8, 415–427.

96. Федонюк Л.Я., Паламарчук А.І., Файфура В.В., Лотоцька О.В., Бондаренко Ю.І., Паласюк Б.О. Музеї Тернопільського державного медичного університету імені І.Я.Горбачевського – багатство історичної спадщини навчального закладу // *Медична освіта*. – 2019. – № 1 (81). – С. 176–180.

97. Гайда Л.А. Формування нормативно-правової бази музеїв при навчальних закладах України // *Журнал «Краєзнавство»*. – 2011. – № 3. – С. 49–56.

98. Закон України «Про охорону культурної спадщини» – Електронний ресурс – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>.

99. Інструкція з музейного обліку, зберігання та використання пам'яток державної частини музейного фонду України – Електронний ресурс – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/mincult_old/uk/publish/article/88140.

100. Лист МОН України від 22.05.2015 №1/9-255 «Про перегляд підходів з організації діяльності музеїв історичного профілю» – Електронний ресурс – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MUS24716?an=1>.

101. Методичні рекомендації щодо засад діяльності музеїв історичного профілю Лист МОН від 22.05.2015 №1/9-225 – Електронний ресурс – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47045/.

102. Федонюк Л.Я. Навчально-біологічний музей кафедри медичної біології – цінний скарб і гордість університету // Л.Я. Федонюк, С.С. Подобівський, О.М. Ярема. // Медична освіта. – 2018. – № 1 (77). – С. 141–145.

103. Bartlett DA Handbook for Academic Museums: Exhibitions and Education Coaxing them out of the box: Removing disciplinary barriers to collection use. Jandl S. and M. Gold (Eds) Museums Etc: Boston; 2012.

104. Бідзіля О.В. Захист музейних предметів від пошкодження комахами: Методичні рекомендації / О.В. Бідзіля, Т.І. Митківська – К.: Національний науково дослідний реставраційний центр України, 2016. – 40 с.

105. Fedonyuk L. Ya., Pryvrotska I. B. Biological Educational Museum Collection Value of I. Horbachevsky Ternopil State Medical University for Learning About Wildlife // Біологічні системи. – 2018. – Т. 9. – Вип. 2. – С. 29–36.

106. Simpson A. Beyond visitor statistics: value propositions and metrics for university museums and collections. Museum Management and Curatorship. 2016; 32(1): 20-39.

107. Салата О. О. Основи музеєзнавства : навчально-методичний посібник. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 164 с.

108. Караманов О. В. Музейна педагогіка в контексті багатокультурного освітнього середовища в Україні. Шлях освіти. 2012. № 2 (64). С. 8–11.

109. Бойчук Ю., Пальчик О., Зуб О. Використання потенціалу музейної педагогіки у вищих навчальних закладах. URL : <file:///D:/%D0%94%D>

0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/ds/
NovKol_2016_1_7.pdf

110. Resolution adopted by ICOM's 34th General Assembly. URL: https://icom.museum/wp-content/uploads/2019/09/Resolutions_2019_EN.pdf

111. Гайда Л. А. Розвиток музейної педагогіки в Україні. Позашкілля. 2012. № 10 (70). С. 50–51.

112. Simpson A. Handbook for Academic Museums S. Jandl, and M. Gold. (eds) Modelling governance structures for university museums and collections. Museums Etc; 2012.

113. Gherghe, O. Centenar Muzeul Olteniei; Antheo: Craiova, Romania, 2015; 279p.

114. Rusu, M.S. The Colonization of the Past and the Construction of Mnemonic Order. Stud. Univ. Babeş-Bolyai—Sociol. 2011, 56, 39–57.

115. Anico, M. Representing identities at local municipal museums, Cultural forums or identity bunkers? In Heritage and Identity: Engagement and Demission in the Contemporary World; Anico, M., Peralta, E., Eds.; Routledge: New York, NY, USA, 2009; pp. 63–75.

116. Філіпчук, Н.О. (2019). Технологія використання засобів музейної педагогіки у неформальній освіті педагогів. Технології професійного розвитку педагогів в умовах формальної і неформальної освіти (с. 268–304). Київ: Талком.

117. Schwartz, B. Collective Memory. In The Blackwell Encyclopedia of Sociology; Wiley: Hoboken, NJ, USA, 2016; pp. 1–3.

118. Boyer, P.; Wertsch, J.V. Memory in Mind and Culture; Cambridge University Press: New York, NY, USA, 2019; 323p.

119. Cretan, R.; Doiciar, C. Postmemory sits in places: The relationship of young Romanians to the communist past. Eurasian Geogr. Econ. 2022, 1–26.

120. Федонюк Л.Я., Рибіцька Л.Н., Тусик О.Т., Ковальова Л.Б., Гоч І.В., Недошитко Х.Ю., Муц Л.Б., Ружицька О.Ю., Кланца М.М. /Педагог і дослідник біологічного циклу. – Тернопіль, ТДМУ, «Укрмедкнига», 2013. – 20 с.